O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MILLIY KITOB PALATASI
INV.№

Миллий Тикланиш

Ўзбекистон Миллий тикланиш демократик партиясининг ҳафталик газетаси

1999 йил, 10 август

28 (201)- сон

ИСТИҚЛОЛ: 8-ДОВОН

МИЛЛАТ ҲАМ БУТУНДИР, ВАТАН ҲАМ БУТУН

Инсоннинг юрагида шундай ҳиссиётлар борки, у ўзининг бор эканидан бедор, тирик эканини ҳар лаҳзада ўзингга сездириб туради, бутун эканлигинг жонингни жизиллатиб, гоҳ қароқларингда ёш ҳалқалатади, гоҳ чеҳрангга нур чизади. Одам шу ҳиссиёт сабаб соғинади, сиғинади, ўртанади, ибодат қилади, ёлворади. Ва бу паст-баланд кайфиятлари ўзини ўзи олдида ҳеч қачон камситмайди, аксинча қувват бахш этади, юксалтиради.

Бу оналик муҳаббати.

Бу фарзандлик меҳри. Шуларнинг қўшилмаси, бирикмасидай яна бир ҳиссиёт борки, бу Ватаннинг суюк исмига боғлангандир. Яшилликлар ичра бир дона атиргул лолақизғалдоқни кўрганда кўксингни лов этиб ёндирадиган севинч... Осмонни тўлдириб турналар қайтаётгандаги шукрона...

Юрт байроғи енгилмас руҳ сувратида юқорилаётган лаҳзадаги ғурур... Ватан мадҳияси янграгандаги юрагингни кенгайтириб юборадиган улканлик... Умумийси, Ўзбекистон деган жонингдай исмни ҳар айтганда, ҳар эшитганда сочилган руҳингни бирдан бутунлагувчи илоҳий бир қудрат!

Бу ҳолатлар кайфиятини балки ҳиссиёт деб ҳам атаб бўлмас — балки тушунчадан ҳам юқори бир яралмишдир... Қорақалпоғистонлик шоирамиз Гулистон Матёқубованинг «Дарёга ботаётган қуёш» деб номланган салмоқли китобчасини ўқиш баробаримизда ҳам ҳар доим шу ўт юрагимни жизиллатиб туради.

Китобдаги

Кетгим келар дарё бўйига
Соғинаман дарё қалбингиз.
Қўшиламан сувлар уйига
Унда фақат Сиз... Сиз...

(Барча шеърий мисралар Ғафур Ғулом номли адабиёт ва санъат нашриётида 1998 йилда чоп этилган «Дарёга ботаётган қуёш» китобидан)

...Сиз қуйган муздай сув
яшнатар мени,
Сиз айтган бир сўздан
мен тирилгандай,
...Бўлсин инсон
бир-бирига ишқ
билан таслим

каби иссиқ сатрлар мени ўзининг изидан эргаштиради. Аммо мен бундай сатрлар изидан узоқ юрмайман.

Уюрлар кишнади чақмоқдек
чақиб
Гўрўғлининг Ғиркўк отлари
мисол.
Хирмондали билан Мисқол
парилар
Қўнғирот даштида яшовчи
хаёл.
Менинг Бектоғ дея аталган
жойим,
Бугун беклигингдан ғурурлан
энди.
Бек бўлсин ҳар ўғлинг, ҳар
бир фарзандинг,
Ватаним,
Беклигинг муборак бўлсин!

каби мисралар тортиб кетаверади. Ёки «Култегин нидоси»нинг ёнида туриб қоламан:

Давоми иккинчи бетда.

Рассом Ортиқали ҚОЗОҚОВ.

Луқма

ЎЗБЕКЧА ЁЗИШ ШУНЧАЛАР ҚИЙИНМИ?

Ўзбекистон тумани ҳокимиятида бўлганимда ажабланадиган ҳолнинг устидан чиқиб қолдим. Ҳокимлик ходими ўрисча ёзилган қандайдир хатни таржима қилишда қийналиб ўтирган экан.

— Мана шу жойларига ёрдамлашворсангиз, — деди у хатни менга кўрсатиб. Қўлимдан келганча унга кўмаклашдим. Кейин ўйланиб қолдим. Давлат тили тўғрисидаги қонун қабул қилинганига ўн йил тўляптику. Нега энди ҳалиям иш юритиш эскича бўлса?

Хат билан танишдим. Адлия вазирлиги томонидан 1999 йил 28 июнда рўйхатга олинган 756-сонли хатга мана бундай сарлавҳа қўйилибди:

«Разъяснение о порядке применения налоговых лгот Фондом «Нуроний» и его отделениями, созданным при них производственными предпринимательскими структурами на местах».

Бу хатга молия вазирининг ўринбосари, ҳурматли Э. Гадоев, Республика солиқ қўмитаси раисининг ўринбосари, ҳурматли Б. Хўжаевлар қўл қўйишган. Натижада ўрисчасига «тиши» ўтмаган «Нуроний» жамғармаси туман бўлимидаги нуронийлар хатни таржима қилиб беришни ҳокимият ходимидан илтимос қилишибди.

Бу қанақаси бўлди? Давлат тили қонунлаштириб қўйилса-ю, муҳим ҳужжатлар ўзга тилда юритилса?! Она тилимизнинг ҳурмати йўқми? Лоақал шу керакли ҳужжатни давлат тилида ҳам юборишлари ҳам мумкин эди-ку? Наҳотки, шугинага ҳам қўллари тегмаса? Бунақа ҳодисалар яна бот-бот такрорланаяпти ахир!

Тўхтасин МИРЗАРАҲМАТОВ,
журналист

МУРУВВАТ УЙИГА ҲОКИМ КЕЛДИ

Водийда ягона ҳисобланган бир маскан бор. У Ўзбекистон туманидаги Қудаш қишлоғида жойлашган «Мурувват уйи»дир.

Ҳудуди унчалик катта бўлмаган шинам, соя-салқин бу масканда 213 нафар аёллар парваришланади. Улар 4 гуруҳга бўлинган. Ҳаммалари 1- гуруҳ ногиронларидир. 16 ёшдан 80 ёшга қадар руҳан саломатлигини йўқотган онахонлар, опа-сингилларга ўз касбининг моҳир шифокорлари кўз-қулоқ бўлиб турадилар. «Мурувват уйи»га ётқизилганларнинг аксарий қисми умрларини охиригача шу масканда ўзларига паноҳ топадилар.

Энди ўзингиз ўйлаб кўринг. Ташқаридан қараганда саховат-мурувват уйлари давлат ҳимоясида. Уларга дори-дармонлардан тортиб озиқ-овқатигача ўз вақтида етказиб берилади.

Меҳру оқибатли инсонлар

Бироқ... қайси бир мард ўзича меҳр билдириб, хайру эҳсон ёрдам кўрсатишга шошилмайди. «Мурувват уйи»га ҳам вилоят ҳокими Нуъмонжон Мўминов келмагунча ҳеч ким кўмак бермаган эди. 20 апрел куни Ҳоким келиб кетгач, йигирматадан ортиқ ташкилотлар хайрия ёрдамини берадиган бўлдилар. Чунки уларнинг раҳбарлари ҳоким билан бу масканда бўлганларида «Ёрдам бериш жудаям зарур экан» деган фикрга келдилар. «Мастона» агрофирмаси 173 минг, «Фарғонапиво» 100 минг, Қува дон маҳсулотлари ишлаб чиқариш корхонаси 144 минг, Фарғона пахта саноат-сотиш ташкилоти 300 минг, Фарғона маҳаллий саноат бошқармаси 588 минг, маҳаллий саноат бошқармаси 415 минг сўмдан, ортиқ миқдордаги саноат моллари, дори-дармон, озиқ-овқатлар олиб бериш билан ёрдам кўрсатдилар. 1 июлга қадар «Мурувват уйи»га 2 миллион 182 минг сўмликдан зиёд хайрия ёрдамлари берилди.

— Аввало Президентимизнинг, қолаверса, вилоятимиз раҳбарларининг эътиборидан бениҳоя мамнунмиз, — дейди «Мурувват уйи» директори Мўйдинжон Маҳкамов. — Муаммоларимиз анча кўпайиб қолган эди. Раҳбарларимизнинг ташрифидан кейин бу режалар амалга ошиб кетди. Мўлжалдаги 2 миллион 750 минг сўмлик ишнинг 70 фойизи икки ойда бажарилди. Қурилиш-таъмирлаш ишларини тез ва соз бажарилишида 95-ХМКК, «Яйпан» телеком, Қишлоқ ва сув хўжалиги бошқармаси, пахта тозалаш заводи, Шўрсув тоғ-кимё ҳиссадорлик жамияти ишчи-хизматчиларининг бажарган ишларидан бениҳоя мамнунмиз. Содиқжон Азизов номидаги, «Соҳибкор», «Ғаниобод», «Ўқчи» ҳиссадорлик жамиятлари, Муқимий номидаги ширкат хўжалиги, «Гулистон» давлат хўжалиги қурувчиларига хизмати учун раҳматлар айтамиз.

«Мурувват уйи»да бўлган кунимиз Усмонжон Алижонов раҳбарлигидаги 95-ХМКК қурувчилари билан мулоқотда бўлдик, Колоннанинг Абдулазиз Ҳайдаров, Ғуломжон Абдураҳмонов, Шуҳратжон Умрзоқов сингари усталари хоналарни таъмирлаш ишларини маромида олиб бораётган эканлар. Уларнинг гапига қараганда, «Мурувват уйи»даги ишлар Мустақиллик кунига қадар ниҳоясига етказилади. Таъмирлаш ишлари шахсан туман ҳокими Валижон Мухторов назоратида.

Хуллас, Қудаш «Мурувват уйи» эътибордан четда эмас. Унга ишлаб чиқариш ва саноат корхоналаридан ташқари диёнатли, меҳру оқибатли кишилар ҳам хайру эҳсонларини аямаётганининг гувоҳи бўлдик. Маҳаллий аҳоли томонидан кўрсатилган мурувват шу олти ойликда 228 минг сўмдан ошибди.

Ҳа, меҳри дарё халқимиз бор экан, ҳеч ким муҳтожликда қолиб кетмайди.

Тўхтасин МИРЗАРАҲМАТОВ,
Абдулазиз ТИЛЛАБОЕВ

БАЙРАМ ОНЛАРИГА МУШТОҚОНА

Сени интизор кутамиз

Юртимизда байрамлар кўп, бир-биридан завқли, қувончли, соғинчли, қадрли. Ҳамма-ҳамма билан, юрт билан ўйнаб-кулмоқ саодати, байрам қилмоқ бахти шу замину замонимиз осойишидан, фароғат дамлари, Ватанда ҳурриятнинг ҳур кезинмоғидан.

Шубҳасиз, ҳар нечук байрамни куй-қўшиқларсиз тасаввур қилиб бўлмас. Бирга ўйнаб-кулмоқ созлар жаранги, ҳофизларнинг ўтли юрак хонишлари, рақкосу раққосаларнинг чақин-чақмоқ рақслари билан албатта. Элнинг яхши кунларига, шу жумладан, байрамга ҳар бир санъаткор, ҳатто энг кенжатой, жажжи укажонларимиз — болалар ҳам қалб тухфалари — минг бир санъатларини шодликларга чулғаб, куйга тўлиб, дарёланиб келадилар. Санъаткор халқи ҳамиша кўнгил хизматида турадиган, элнинг руҳияти, қалб туйғулари ила ошно кишилардир. Айниқса байрам кунлари бу яқинлик янада ортади. Қувонч бирга, завқ бирга, куй-қўшиқ бирга, дил бир, кўнгил бир. Ҳар гўшада, байрам кошоналарида завқу майдон тўлғинлиги, ҳамма-ҳамма улуғ уммонга келиб қўшилаверади, давралар, сафлар кенг тортади. Табиийки, шундай дамларда халқ ўзининг энг севимли санъаткорларининг саҳналарни тўлдириб эл ҳузурига чиқмоғини ҳар қачонгидан ҳам кўпроқ истайди. Байрам саҳнаси, чиндан ҳам, улуғвор ва муқаддасдир. Пойтахтимиздаги Мустақиллик майдонида Истиқлол куни муносабати билан безатилган саҳна шукуҳи ҳаммасидан ҳам ўзгача. Халқимизга, қолаверса, дунёнинг бир неча мамлакатларига намойиш қилинадиган катта байрам дастури диққатимизни кўпроқ тортади ва бутун борлиғи билан хотирларда узоқ қолади.

Мазкур дастурни томоша қилар эканмиз, аввало унга бир неча кунлар тайёргарлик кўрилганлигини ҳис этамиз, ранго-рангликлар, турли композициялар, санъаткорларнинг чиқишлари... Шунда беихтиёр энг таниқли, санъатда миллат шаънини кўтариб юрган, эл ардоқлаган катта ҳофизлар ҳам истиқлол саҳнасини тўлдириб турсалар деган ўй кўнгилдан ўтади, ҳамманинг дилидан кечади бу истак. Минглаб томшабинлар олдида, турли санъат саройларида алоҳида концерт беришганида, халқ таъбири билан айганда, юрт йиқилиб концертига тушадиган ҳофизларимиз бу дастурда ҳам соз тузсалар қанчалик ярашиқли бўлғай! Миллатимиз қўлда ўз тори, дилда қўшиғи, навоси бор миллат. Ортиқ Отажонов, Бобомурод Ҳамдамов, Шерали Жўраев, Ҳасан Ражабий, Камолиддин Раҳимов, Раҳматжон Қурбонов ҳамда Маъмуржон Тўхтасинов... каби юксак талантли санъаткорларимиз, қолаверса, уларнинг кўплаб шогирдлари — эл назарига тушган миллий ижрочиларимиз санъатларидан саҳна яшнаб кетади, албатта. Байрам томошасини тайёрлаётган кишилар изланиш жараёнида буларни ҳам кўз ўнгиларида тутадилар.

Яна бир нарсани кузатамизки, иштирок этаётган ҳофизларимиз (дейлик Ўлмас Саиджонов, Марям Сатторова)га ҳам, «ҳа, бор экан деб қувониб турсангиз, композиция ё вақт нуқтаи назариданми, кўпинча ашулани тўлиқ айтиш имконияти берилмайди, номерлар узуқ-юлуқ бўлиб кетади, миллийликка ҳам путур етади. Томошабиннинг завқи ҳам узилгандай, табиийки, ҳеч қачон ҳофизларимиз ашулани ёрим-ёрти қилмаган, буни ҳеч бир хонанда хоҳламас. Лекин байрам дастури ўзига хос гулдаста. Унга чексиз кўп нарсани сиғдириш мушкул. Сценарий ва композиция жуда мураккаб. Шунга қарамай биз бу байрам дастурлари йирик санъаткорларнинг имконият ва салоҳиятларини рўёбга чиқаришни ҳам назарда тутиши даркор деб ўйлаймиз. Мумтоз наволарнинг ҳам байрамона шўх-ўйноқи айтимлари бисёр. Тўғри, ҳар дастурнинг ўз мавзуси, режаси, йўналиши бор дейишлари мумкин. Лекин байрам бутун борлиғи билан халқ байрамидир. Кишилар, очиғи, концерт кўриш, севимли ҳофизлар билан учрашмоқ куй-қўшиқларидан баҳраманд бўлмоқ умидида турадилар, бир-бирига «кимлар чиқар экан?» деган саволни беришади. Шу билан бирга, дунё томоша қилаётган байрам дастури юртимиз маданияти, халқ маънавиятининг улкан кўзгуси, ифодасидир.

Ҳар йили дастурдан ўрин олган ҳар бир вилоят вакилларининг чиқишлари, энг кичкинтой укажонларимизнинг ижроларини севиб, ҳаяжонда томоша қиламиз. Муяссар Раззоқова, Юлдуз Усмонова байрамга қандай чиқаркин деб интиқлик билан кутадилар. Аммо ҳали биз номлари тилга олган санъаткорларнинг ўрни алоҳида сезилиб туради. Зеро, байрам умумхалқ тўю томошаси. Тўйда ҳар ким галма-гал хизмат этиб ўтаверади, азал удум, абад истаги шу, бир қадрият каби. Аслида шу тартибда бир миллий композиция бор эмасми? Табиий қабул қилинмайдими?

Мусиқа миллат руҳиятининг бир белгиси. Тилимиздан, либосимиздан, куй-қўшиғимиздан танийдилар бизни. Наволарда ўзлик намоён, Ватан мужассам, куй-қўшиқ орқали Ватанимиз тимсолини рамзий сувратлантирмоқ, Ватанни, халқни танитмоқ мумкин. Дарвоқе, айрим кунларда байрам дастурига тайргарлик ишлари хўб қизғин давом этаяпти. Ижодий изланишлар бораяпти. Байрамга муҳими — санъат, элни завқлантириш, бир сўз билан айтганда, байрам қилиш. Саҳна эса ҳамиша санъаткорларга, юрт ҳофизларига мунтазир.

Дилором ҚЎЗИЖОН

Ҳусниддин ШАРИПОВ

САРАТОН

Ёшлик ва яшиллик эгизак бўлса,
Бугун табиатнинг энг яшил чоғи.
Ёзнинг қозонида қайнаркан ўлка,
Сут эмас,
Сувнинг ҳам чиқар қаймоғи.
Ерни дастурхон деб атамоқ мумкин
Боғ ва полизлардан ўтганинг маҳал.
Бунда шакароб ҳам, шарбат
ҳам тўкин.,
Томар гулкосадан асал ва ғазал.
Офтоб ўзи эса юксакда гўё
Ўзининг тафтидан эриб боради.
Ва ундан чакиллаб тўкилган зиё
Қовунлар мағзига кириб боради.
Етилар,
Нур аро жўшиб бесабр,
Кўкда — қуш қўшиғи,
Ер кўксида — нон.
Бекорга оҳангдош эмас-да, ахир,
«Саратон»,
«Сайратон» ҳамда «Сара дон».
Эй юрак, парвоз эт янада баланд,
Нурга пешвоз чиқиб.
Япроқдай ёзил!
Чунки шундай ёзда нурга тўймаган
Кузда ҳам беролмас дурустроқ ҳосил.

Иқтисод аршини

ЖАМИЯТ БОЙЛИГИНИНГ АСОСИ

Оила деб аталмиш муқаддас ватанда истиқомат қилувчи ҳар бир инсон бир-бирлари билан ахлоқий, ҳуқуқий, руҳий, иқтисодий алоқалар воситасида мулоқотга киришишади. У яшаш учун меҳнат қилади, моддий эҳтиёжларини қондириш мақсадида саъй-ҳаракатини амалга оширади.

Пул, молу дунё оила иқтисодининг негизини ташкил этади. Иқтисод атамаси «уй хўжалиги» маъносини англатади. Демак, оила иқтисоди — уй-рўзғор юритиш ҳақидаги билим, малака ва кўникмалар йиғиндисидан иборатдир. Абдулло Авлоний таърифига кўра, «Иқтисод деб пул ва мол каби неъматларнинг қадрини билмакка айтиладур». Пулу давлати кўп бўлган инсон бой эмас, балки иқтисодчи инсон бойдир». Оила иқтисодини шакллантиришда, уни бошқариш ва назорат қилишда оиланинг ҳар бир аъзосининг ўз улуши мавжуд.

Оила пул даромадлари, иқтисоди ҳалол, пок йўл билан меҳнат эвазига топилмоғи зарур. Ўғрилик, қимор ўйнаш, пора, алдамчилик, фоҳишалик, қаллоблик билан орттирилган бойлик ҳаромдир. Ҳалол билан ҳаромни фарқлай билиш эса бола онгига ёшликдан сингдириб борилади. Одатда ўзбек оилаларида оиланинг моддий таъминоти эркак зиммасида бўлиб, уни тежамкорлик билан ўз ўрнида сарфлаш, исрофгарчиликка йўл қўймасдан оила қут-барака бўлишини таъминлаш аёлнинг вазифасидир. Шунинг учун оила ва давлатнинг бой, тўқ, фаровон турмуши эркакларга боғлиқ. Тежамкорлик — оила фаровонлиги асосидир. Оила қанчалик тўқ, фаровон яшаса, шу оилада камолга етаётган фарзандларнинг ҳам келгуси моддий фаровон турмушига асос солинади. Бу эса ўз навбатида давлат ва жамият бойлиги учун замин-дир.

Инсондан пул, молу дунё топиш бир ақл талаб этса, уни сарфлай олиш ўн марта ортиқ ақл талаб этади. Шунинг учун оила иқтисодига ўта масъулият, пухта режа асосида муносабатда бўлмоқ талаб этилади.

Оила иқтисодини режалаштирмасдан туриб, мамлакатимизнинг иқтисодий тараққиётига муносиб улуш қўшиш мумкин эмас. Аксарият ўзбек оилаларида оила даромади, чиқими кундалик эҳтиёжларнинг сарф-харажатлари, ҳар бир киши учун бир кунлик, бир ойлик, бир йиллик озиқ-овқат маҳсулотлари меъёри (нон, гўшт, сут, кўкатлар, полиз маҳсулотлари ва ҳ.к.), мавсумий кийим-кечаклар, маданий-маърифий савиясини оширишга, сайру саёҳатга, оилавий анъаналар, маросимларни нишонлашга ва оила аъзоларининг бошқа эҳтиёжларига (енгил машина, велосипед, техника ашёлари ва ҳ.к.) сарфланадиган маблағ ҳажми ва бошқалар олдиндан режалаштирилмайди. Бозор иқтисодиёти шароитида оилани режалаштириш

Давоми иккинчи бетда

МИЛЛАТ ҲАМ БУТУНДИР, ВАТАН ҲАМ БУТУН

Боши биринчи бетда

Эй тикларим, бекларим-ей,
бирлашинглар,
Ҳийлаларга чора топинг,
тиллашинглар!
Шундай халқни ҳийлалардан
асраб қолинг,
Ёлғонлардан,
офатлардан асраб
қолинг!
Оға қани,
Ини қани, унутманглар,
Гиж-гижламанг,
Гина-гудур юритманглар!
Ёмонотлиғ бўлманг,
беклар
Бирлашинглар!
Давлат қуринг,
Яхши сўзла
тиллашинглар!

Энг қадимий қўлёзмаларда исми, тарихи бизга етиб келган Култегиннинг бу нидоси юрагимнинг бир нуқтасида ғужанак бўлиб ётган оғриққа тегиб кетди, уни қўзғатди.

Эй Турк Будун,
Хатоларинг жондан ўтди.
Тариқмидинг
Бу тарихга келганинг шу
Саҳроларда тариқ каби
Потраб кетдинг...

Хаёлан минг-минг йиллар изга қайтдим, юрагимдаги ҳозир уйғонган оғриқ билан, алам билан такрорладим бу мисраларни.

...Қорақалпоғистонга сафарим чоғида ўлкашунослик музейини кўргани кирдим. Элликқалъа, Тупроққалъа, Гулдурсун каби ёдгорликларимиз қазилганида топилган буюмлар териб қўйилибди. Сув қувурлари бўлаклари, сувни муздай сақлайдиган (ўзига хос музлатгич-да) идиш, ов анжомлари, зеби-зийнат буюмлари... Булар шу қадар мукаммал, шу қадар беқурски уларга қараб туриб, қалъаларнинг олим, фозиллари, ҳунармандлар дарров ёнимга келгандай бўлдилар. Ва дарров, «Култегин нидоси»да ёзилган «Бирлашинг!»ни ўқиганимда юрагимда қўзғалган оғриқнинг исмини топдим. Ахир бундай қалъалар фақат вақт ҳукми билан емирилмайди-ку! Фақат Вақт нуратмайди-ку, бундай қалъаларни!

Ғариб халқим, тиклан энди,
Ғариб халқим, эл бўлгин!
Эл беклари, эр беклари!
Ширин сухан тил бўлгин!

Кўпай халқим, сен ўзингдан
Тўлдир дала-даштларни.
Асло қайтма сен изингга
Қайтмасин ҳеч шаштларинг!

Эй бекларим, эр бекларим,
Энди яхши англанглар.
Йўллиқ тегин
дерлар мени,
Ҳар ўгитим
тингланглар!

Азиз бўлинг ҳам
меҳрибон,
Сийланг
бир-бирингизни.
Тиклан энди, улуғ
ҳоқон,
Йўқотманг
йўлингизни.

Кўҳна битиклардан Йўллиқ тегиннинг ҳам Култегин қавмиданлиги маълум, Бир қараганда «Дарёга ботаётган қуёш» муаллифи ўзини-ўзи қайтараётгандек, такрор-такрор, «Бирлашинглар, биру бор» бўлинглар чорловига қайтаётгандек туюлади. Аммо Гулистон опа бу даъватларни хаёлот оламига эмас, тарихий ҳақиқатларга суяниб такрорлайди. Балки шунинг учундир «Култегин нидоси»да дилимнинг туб-тубини ачиштирган алам Йўллиқ тегин сўзидан сўнг куйдира бошлайди.

Инкорим йўқ, Тангри бизни кўп улуғ инсонлар билан сийлаган. Кўп ботир, эътиқодли юракларни мукофотга бериб суйган ва айни пайтда синаган.

Ақлинг озод, руҳинг озод —
камолот сенда

Бу шоира тасаввуридаги Мавлоно Жалоллиддин Румий. Ҳа. Тангрим бизга Жалолиддин Румийни берди. Нажмиддин Куброни берди. («Кўрдимки, энг ноёб неъмат ростгўйлик» деган нидоси бор шоира қалбидан ўтган).

Абу Райҳон Берунийни берди, Жалолиддинни берди. Бу исмларнинг ўзиёқ юрагимга Култегин нидосидан тушган, Йўллиқ тегин нидосидан кучайган оғриқни бироз пасанда этади. «Худо бизни барибир яхши кўради. Шу мурувватингни кўп кўрма, дариғ тутма» деб астойдил ёлвора бошлайман.

Мен Гулистон опанинг сатрлари билан:

Бизнинг қадим улуғ боболар
Тарк этмади тарих саҳнасин.
Қай номдаги салтанат тузиб,
Баландлатди замин елкасин.

Туғилдилар ўт-олов ичра,
Самандардай оташда ёниб,
Салтанатин бир ёни Хитой,
Бир ён Эрон томон
туташиб...

Донг таратди улкан
ҳоқонлик,
Буриб тарих
дарёларини.
Рум, Ҳиндистон
ўлкаларига
Ёйди меҳр,
зиёларини.

Бир асрнинг
ниҳоясида
Бир арафа кўрсатди
жамол.
Улуғ халқни яратди
тарих,
Осмонига ярашди
ҳилол.

деб ғурурлансам-да,
кўксим осмонласа-да

Тарих тарих
Тақдир тақдир-да!

Қондошлар-жондошлар орасидаги мулк, мансаб талашишлар, сотқинликлар билан боғлиқ барча тарихларимиздан қанча хижолат тортмайлик, синмайлик, майда-майда бўлиб кетмайлик, бу иллат бор гапда! Ёмон кўрганимиз билан тарих саҳифаларимиздан юлиб ташлай олмаймиз-да!

Айнан тарихимизда ноҳақлик, тарқоқлик деган иллат борлиги учун ҳам Чингизхон тупроғимизга мўру малоҳдек бостириб кира олган. Буғдойзорларимизга ўт қўйган. Китобларимизни куйдирган. Аёлларни, болаларни қирғин қилган. Хўрлаган, таҳқирлаган. Агар ўшанда Жалолиддин Мангубердимиз бир эмас, ўн эмас, борингки юз эмас, минг-миллион бўлганда эди... Ва ўша Жалолиддинларнинг боши битта бўлганда эди, қайси Чингизхон юрак ютиб бу тупроққа қадам қўя оларди?

Во дариғ!

Ичинг ёниб кетади, тутаб кетасан! Ва ўзимдан чиқаётган дудлар ичида Чингизхонга куллуқ қилаётган, кафтига қўйган бир дона олтинга оғзининг сўлаги оқиб маҳлиё ўтирган, янги хонликларга тайёр кўзи кўзимга, сўзи сўзимга ўхшаган бир маҳлуқни кўраман!

Дод дегим келади. ...У менинг эмас, биздан эмас!» деб тонсам ҳам, фарёд солсам ҳам ўн аср аввалдан туриб кўзи, қоши, сўзи билан менга тегишли эканлигини айтиб тураверади. Энди мен йиғламай, ким йиғласин! Бас! Эл-улус шундай йиғлаб турган замонларда Соҳибқирон Амир Темурни берди Худойим!

Куйладим юртнинг ҳар ғамига
Тирилдим изтиробдан.
...Қонлар билан ювди, кўрдим,
Эл дардини йигитлар!
...Ҳаққин олдим золимлардан
Бегуноҳ мазлумларнинг.
...Шижоатга кишиларни
Ақлан билдим, дўст тутдим.
...Огоҳ бўлдим халқ ҳолидан
Сийладим раиятни

Шоиранинг соҳибқирон бобомизга боғланган сатрларига хаёлим кенгликларида нилий ранг мисралар, миноралар қад кўтаради. Боғлар шовуллайди. Дарёлар қирғоқларидан ошиб-ошиб сас беради. Тулпорлар кишнайди ва бу азиз кўринишлар аро қат-қат китоблар офтобда нур сочади... Ғазаллар овозланади. Шоҳрухмирзо, Улуғбек, Шарафиддин Али Яздий — бу каби исмлар юрагимни қишнинг чилласидаги ёз ҳароратидай иситиб юборади.

Кутлибека РАҲИМБОЕВА
Давоми бор.

«МТ» ЛУҒАТХОНАСИ

Шарқшунос Шароф Мирзо «Инглизча-ўзбекча-русча» мақол ва маталлар китобини ёзиб тугатди. Унинг ғоятда фойдали қўлёзмасини китоб қилиб чиқаришга талабгорлар ҳам топилиб қолар.

«МТ» ўз ўқувчиларини бу қўлёзма билан таништириб боришга қарор қилди.

SHAROF MIRZO
ENGLISH-UZBEK-RUSSIAN
PROVERBS AND SAYINGS

INGLIZCHA-O'ZBEKCHA-RUSCHA
MAQOL
VA MATALLAR
АНГЛО-УЗБЕКСКО-РУССКИЕ
ПОСЛОВИЦЫ И ПОГОВОРКИ

1. A bad workman always blames his tools.
Yomon kosib bigiz tanlar.
Мастер глуп — нож туп.
2. A bird in the hand is worth two in the bush.
Yo'ldagi ikki gushdan go'ldagi bir qush yaxshi.
Лучше воробей в руке, чем петух на кровле.
3. A black hen lays a white egg.
Taka bo'lisin — u sut bersin.
От черной коровы да белое молочко.
4. A blint leader of the blind.
Ko'r ko'mi yetaklar, do'st — do'stni.
Слепой слепого далеко не уведёт.
5. A burnt child dreads the fire.
Sutdan og'zi kuygan gatigni ham puflab ichar.
Обжегшись на молоке, дуют на воду.
6. A chain no stronger than its weakest link.
Arg'amchiga qil quvvat. / Ip ingichka yeridan uzilar.
Где тонко, там и рвётся.
7. A dog in manger.
Birovga bersam, essiz oshim, uyda tursa, sasir oshim.
Собака на сене.
8. A drowning man will clutch at a straw.
Cho'kkanga cho'p madad.
Утопающий хватается за соломинку.
9. A fool always rushes to the fore.
Ahmog horiganini bilmas.
Дурак всегда лезет вперёд.
10. A fool and money are soon parted.
Pul topguncha aql top. / Hisobini bilmagan hamyonidan ayrilar.
У дурака в горсти дыра.

Иқтисод аршини

ЖАМИЯТ БОЙЛИГИНИНГ АСОСИ

Боши биринчи бетда

оила иқтисодини режалаштиришдан бошланмоғи зарур. Халқимизда «режали иш бузилмас», «маслаҳатли тўй тарқамас», «режасиз иш — қолипсиз ғишт», «режали иш — ҳамиша беш» каби мақоллар ҳам ҳар бир ишни олдиндан пухта ўйланган режа асосида қилмоқ зарур, акс ҳолда у иш пала-партиш, муваффақиятсиз тугаши мумкин деган маънода қўлланилади. Оила иқтисодида бюджетнинг роли катта. Оиланинг жами пули, даромадлари ва сарф-харажатлари оила бюджетини ташкил қилади. Оиланинг қанча даромади, қанча харажати мавжудлиги бюджетда ҳисоб-китоб қилинади.

Оиланинг моддий бақувватлиги — оила даромадини моҳирона кўпайтириш ва уни хўжаликни юритишда моҳирона сарфлашга боғлиқ. Тежамкорлик эса оила фаровонлигини таъминловчи муҳим ахлоқий-маънавий қадрият ҳисобланади. Тежамкорлик — хасислик ёки зиқналик эмас, балки, унинг мазмунида — оила маблағини қаттиқ назорат қилиш, ҳалол меҳнат эвазига келган пул ва рўзғор анжом-ашёлари, озиқ-овқат маҳсулотлари, кийим-кечакларни қадрлаш, авайлаб-асраш, иқтисод илмини чуқур билиш, эҳтиёткорлик, нафсни идора этиш, бойваччалик орқасида бўладиган манманликдан ўзни тийиш, ҳар бир нарсадан унумли фойдалана билиш маҳоратига эга бўлиш демакдир.

Мамлакатимизда ҳукм сураётган бозор иқтисодиёти ҳар бир кишидан тежамкорликни талаб этади. Оиладаги нарсаларни тежайдиган инсон, давлат, мамлакат бойликларини, мол-мулкини авайлаб-асрайди. Шунинг учун ҳам ушбу фазилат ҳозирги замон кишиси учун ҳаётий эҳтиёж, турмуш тарзини юксак даражага кўтарувчи маънавий етуклик мезонидир. Инсондаги «мен» ва «меники» тушунчасининг юксак даражада шаклланиши «бу оила меники», «оиладаги ҳар бир нарсага мен жавобгарман», «экин майдонлари, ишлаб турган корхона, станок меники, мен уларнинг эгасиман» деган тушунчаларнинг, унинг онгида қўрғошиндек мустаҳкам муҳрланиб қолиши ўз-ўзидан оилада, иш ўрнида, атроф-муҳитда тежамкорлик билан муносабатда бўлиш ҳиссини пайдо қилади. Мустақиллик шарофати билан уй-жой, корхона ва ташкилотларни хусусийлаштириш, хусусий корхоналар ташкил этиш, тадбиркорлик фаолиятига кенг йўл берилганлиги, қишлоқ хўжалигида оила пудрати, деҳқон хўжалиги, фермерлик фаолиятларининг ташкил этилганлиги ҳар бир фуқаро онгида «мен» ва «меники» тушунчаларини шакллантиришга қаратилган саъй-ҳаракатлардир.

Тежамкорлик сабоқлари ота-она, буви-бобо намунасида бола онги, ҳатти-ҳаракатига сингиб боради. Халқимизда «тежоғлик уй — бежоғлик уй», «йўлини билган бир йил етим, йўлини билмаган минг йил етим», «кўрпангга қараб оёқ узат», «тежоғлик уйнинг баракаси бор» каби нақллар шунчаки айтилмаган. Оиладаги катта ёшдагиларнинг амаллари, халқ нақллари воситасида болаларда оила иқтисодини юритишда малака ва кўникмалар шаклланиб боради.

Ота-она болага ойлик маошини режали сарфлаш, рўзғор учун кераксиз нарсаларни харид қилмаслик, мол дунё йиғишга ружу қўймаслик, ўғирлик, тамагирлик, ёлғон сўзлашдан йироқ бўлиш, озиқ-овқат маҳсулотларини исрофгарчилик билан сарф қилмаслик, ички ва устки кийимлар, пойабзалларни ўз ўрнида эҳтиёткорона, тоза-озода, дазмоллаб кийиш, ҳар кунлик ҳаётидан шукроналар билан яшаш, хонадонни ортиқча, киши руҳиятида сиқув пайдо қиладиган анжомларсиз баҳаво, ихчам, дид билан безалган, саранжом-саришта тутиш, оиланинг хўжалик харажатларини тежаш мақсадида мавжуд ер майдонларидан мевали дарахтлар, гуллар, полиз маҳсулотлари экиб, унумли фойдаланиш, пала-партиш кийинмаслик, урфдан чиқиб қолган кийимлардан рўзғорбоп янги маҳсулотлар ишлаб чиқиш, рўзғор асбоб-анжомларини таъмирлаш ҳунарларини билиши билан намуна бўлиши зарур.

Оила эҳтиёжини унинг имкониятига қараб қондирилади. Баъзи оилаларда бу қоида амал қилинмаслик оқибатида иқтисодда режасизлик, баракасизлик, исрофгарчиликка йўл қўйилади. Суви қочган нонни кесиб қуритиш ўрнига уни молга бериш, ҳатто ахлатга ташлаш, меҳмон сонига қараб харид қилиш ёки таом тайёрлашга амал қилмаслик, аёллар ва қизларнинг бозорда янги пайдо бўлган матони албатта харид қилиш, кийиши, янги келиннинг ота-она, қайнота-қайнона қилган 50-60 та сарупосини кийиб улгурмасдан янги-янгиларини харид қилиши, меъёрсиз таом тайёрлаш ва уни исроф қилиш, оила даромадини ҳисобга олмасдан кийиниш, ичиш, чекиш каби иллатларга берилиш, ортиқча сарф-харажатлар билан тўй-маъракалар ўтказиш, ўз бойлигини кўз-кўз қилиш, ўғил уйлантираётганда ёки қизни турмушга бераётганда эҳтиёжидан ортиқ мол дунё бериш, рўзғор буюмларини ҳадя қилиш, қудалар ўртасида ортиқча урф-одатлар, расм-русумларнинг, оилавий тантаналарнинг ўтказилиши, оила иқтисодига салбий таъсир этади.

Тўй ва маърака, мотам маросимларини ўтказишдан мақсад ўзини нимага қодирлигини халққа кўз-кўз қилиш эмас, балки ўз хурсандчилиги ва хафачилигини дўсту биродарлар билан баҳам кўриш, улар суҳбатидан баҳраманд бўлиш, оламдан ўтганларнинг руҳини хотирлаш ва қадрлашдан иборатдир. Баъзи нобакор фарзандлар ота-онани тириклигида йўқлаш, ёрдам бериш, оғир юмушларини енгиллаштиришни хаёлларига ҳам келтирмайдилар. Улар оламдан ўтганларидан сўнг эса ўзларининг сохта меҳрибончиликларини, бойваччаликларини намойиш этиш билан кўрсатмоқчи бўладилар. Мотам маросими дастурхони тўй дастурхонига нисбатан ҳам тўкин-сочин қилиб безатилади. Халқимизда бир нақл бор: «Ота-онанг ўлгандан сўнг минг кун йиғлагандан кўра, тириклигида бир кун йўқла». Шунинг учун ота-онага қиладиган барча яхшиликларни унинг тириклигида қилмоқ зарур. Бу ўринда юртбошимизнинг фикрлари барча учун дастуриламал бўлмоғи зарур. Президентимиз «аёлларимизни ҳурмат қилайлик, эъзозлайлик. Бу фоний дунёда оналаримизни бошимизга кўтарайлик. Қанийди, онагинам тирик бўлсалар, дунёни сайру-саёҳат қилдириб келмасмидим. Оналаримизнинг, оталаримизнинг умрини ғанимат билиб, қадрига етайлик» — дейдилар.

Дарҳақиқат, турмушда зарур бўлган барча нарсаларга осонликча, меҳнатсиз эга бўлган ёш келин-куёвда ота-она меҳнатини қадрлаш, рўзғор буюмларини авайлаб-асраш, тежаш, оиланинг моддий хўжалик вазифасини бажариш учун интилиш қаёқда бўлсин?

Оиланинг ҳар бир аъзоси бор-йўққа, қаноат қилишга ўрганиши лозим. Меҳнатга ҳалол ва тўғри ёндашиш, ўз касбини севиш ва касби орқали топган даромадига қаноат қилиш ҳам оилани мустаҳкамлайди. «Қаноат деб жанобиi Ҳақ тарафидан эҳсон бўлган аҳволга етишдуғимиз неъмат ва молга шукр, бошимизга келган фақр, мусибат, фалокатларга чидаб, сабр қилмоқни айтилур. Қаноат, ҳасад, тама, ҳирс, хорлик каби иллатларнинг даъвоси нафсимизнинг ғиносидур».

(Абдулла Авлоний. Туркий Гулистон ёхуд ахлоқ. «Ўқитувчи», 1992. 22-бет).

Меҳнат билан топилган бойлик қадрли бўлади, меҳнатнинг қадрини билганларгина меҳнат эвазига келган бойликни қадрлайди, тежайди, ноўрин сарфламайди. Ота-онанинг вазифаси фарзандни заруратдан ортиқ рўзғор асбоб-анжомлари билан таъминлаш, едириш, кийинтириш, боқишдан иборат эмас, аксинча, оила бошқариш, тежамкорлик сабоқларини улар онгига сингдиришдан иборатдир. Фарзандлар истиқболини ўйлаган ота-она уларга касб-ҳунар сирларини ўргатади. Қизиқишлари бўйича чуқур илм олишлари учун шароит яратиб беради, бўш вақтларини унумли ташкил этади, меҳнат малака ва кўникмаларини шакллантиради.

Мол йиғиш, унга мойиллик инсонга хос хусусиятдир. Мол-пул, буюм, қимматли қоғозлар, заргарлик буюмлари, қимматбаҳо материаллардан бўлган уй-рўзғор ашёлари, кийим-кечак, нодир китоблар ва бошқалар тарзида бўлиши мумкин. Молни икки хилда: бири ота-боболардан мерос, иккинчиси тежалган оила бюджети ҳисобига йиғиш мумкин.

Шунингдек, Абдулло Авлоний айтганидек: «Мол топмакнинг энг баракатли йўллари: ҳунарчилик, экинчилик, чорвачилик, савдогарчиликдур. Буларнинг ҳар бирига ҳам бу замонамизда билим лозимдур. Боболаримизнинг «бўлса бўлар, бўлмаса ғовлаб кетар» замонлари ўтуб, ўрнига «билган битар, билмаган йитар» замони келди». Чунки ота-онанинг фарзандларига мерос бериши қадимдан одат тусига кириб қолган. Ақлли фарзанд ота-онаси ҳадя этган меросдан оқилона фойдаланишга, уни кўпайтиришга ҳаракат қилади.

Меъёридан ортиқ мерос узоқни кўра олмайдиган фарзандни боқиманда, дангаса, текинхўр, ишёқмас қилиб қўйиши мумкин. Шунинг учун ота-онанинг асосий вазифаларидан бири фарзандга мерос қилиб қолдираётган молни ўз ўрнида сарфлаш, режалаштириш ва бошқариш йўл-йўриқларидан ҳам сабоқ бермоғи зарур. Албатта, оиланинг аъзолари ейиши, кийиши ва бошқа кундалик эҳтиёжларини бутунлай чегаралаш ҳисобига мол йиғиш мумкин эмас. Мол йиғишдан мақсад ҳаётда учраши мумкин бўлган оғир кунларда, кундалик ҳаётий эҳтиёжни қондириш зарурати пайдо бўлганда, фарзандларни мустақил ҳаёт кечиришлари учун шарт-шароит яратиш лозим бўлган тақдирда фойдаланишдан иборатдир. Тўпланган мол-дунё эзгу мақсад йўлида сарфланмаса, у кишини йўлдан чиқаради, баднафслик касалига мубтало этади. Инсон учун моддий бойлик эмас маънавий бойлик ҳаётий эҳтиёждир. Шунинг учун моддий бойликдан илм олиш, касб-ҳунар эгаллаш, дунёни билиш, меҳр-саховат, ҳиммат кўрсатиш йўлида фойдаланмоқ зарур. Турли нопок йўллар билан осонликча қўлга киритилган бойлик қандай келган бўлса, шундай йўқ бўлади. Мисқоллаб йиғилган мол-дунёдан ўз ўрнида фойдалана билиш ҳам санъатдир. Мол-дунёга ўта меҳр қўйиш, бойлик ҳирсига берилиш, унинг орқасидан қувиш, бойлик орттириш мақсадида ўғрилик, жиноятчилик, хоинлик, сотқинликдан ҳам қайтмаслик инсонни жаҳолат ботқоғига ғарқ этади, инсонийлик туйғуларидан маҳрум қилади, очкўзлик касалига мубтало этади.

Очкўзлик хасисликнинг пойдеворидир. Хасислик, зиқналик инсонга хос бўлмаган хусусият бўлиб, очкўзликнинг бир кўринишидир. Хасис одам очкўзлик билан бойлик, мол-дунё йиғади, ундан на ўзи, на бошқаларнинг фойдаланишини истамайди. Унинг учун шукр қилиш, қаноат, ҳиммат, саховат тушунчалари бутунлай ётдир! У ўз бойлиги, мол-дунёси хавотири билан яшайди. Хасис одамлар муҳтож, бева-бечоралар, ногиронлар, ёлғиз кексалар, етим-есирларга нисбатан эзгулик, одамийлик қилмайдилар. Бу тоифадаги кишилар ҳатто оила аъзоларини ҳам емоқ, ичмоқ, киймоқдан азоб берадилар. Хасис инсонни ҳеч ким ҳурмат қилмайди. Бойлик орқасидан қувиш — касалликдир. Бу касаллик инсонни ичкилик, гиёҳвандлик, зино, қиморбозликка майлини оширади. Бунинг натижаси эса оиланинг барбод бўлишидир.

Донишмандлар шундай таълим берадилар: «Бироқ мол ҳар қанча азиз бўлса ҳам, уни дўстларидан дариғ тутмағил. Ҳар ҳолда молни гўрингга олиб бормагунгдур. Аммо дахлинг (даромадинг) на чоғлиқ бўлса, харжинг ҳам ул миқдор бўлсун. Шунда сенга қашшоқлик машаққати юзланмағай. Ҳар кишики харжини дахлидин оз қилса, ҳеч вақт қашшоқ бўлмағай.

Бор молингга қаноатда бўлғил, қаноат туганмас ганждур ва сенга, албатта етишгусидир... Аммо исрофни шум эътиқод қилғил. Ҳар ишнинг бир сабаби бордур. Аммо қашшоқликнинг сабаби исрофдур. Исроф танҳо молнинг харжида эмас, балки овқатда, хулқда, сўзламакда ва ўзга ишларда ҳам ёмондур. Исроф танни алдар, нафсга ранж еткарур, ақлни қочирур, тирикни ўлдирур. Кўрмасмусанму, чироқнинг тириклиги ёғ биландур. Агар ёғни ҳаддан зиёда солсанг, ёғ фатила (пилик)нинг бошига келиб, чироқ ўчур. У ёғки чироқнинг ҳаётига сабаб эрди, исроф жиҳатидан мамотиға (сўнишига) сабаб бўлур.

Донишлар дебдурларким, ҳеч бир ишда исроф қилмағил, исроф қилғувчи барча вақт зиёнкордур. Аммо тирикликни талх қилгундек қаттиқлик қилмағил. Рўзғорингнинг зарурий ишларида тақсир нуқсон кўргазмағил. Жонингға ажбар қилмағил: мол ҳар нечаким азиздур, аммо жонингдан азиз эмасдур. Алқисса, жаҳд этиб йиғинғон, қиморбозларға эътиқод қилмағил. Барча кишини ўғри гумон этмағил, токи молинг ўғридан омон бўлғай».

(Кайковус Унсурмаолий. Қобуснома. «Ўқитувчи», Тошкент, 1986, 72-75 саҳифалар).

Мусулмончиликда исроф қилиш гуноҳдир. Оиланинг иқтисодини исроф қилиш уни қашшоқликка, йўқчиликка маҳкум этиш демакдир. Оилада йўқчилик оқибатида уриш-жанжал пайдо бўлади, фарзандлар жиноятга қўл уради. Ўзгалар мол-дунёсига ҳасад қилиш келиб чиқади. Халқимиз ичида «нимани хор қилсанг, шунга зор бўласан» деган нақл бежиз пайдо бўлмаган. Шунинг учун оиладаги ҳар бир нарсани, оила иқтисодининг ҳар бир сўмини тежаш ва исроф қилмаслик, унинг оқибатини фарзандлар онгига сингдирмоқ зарур.

Сахийлик, ҳотамтойлик инсон фазилатининг кўркидир. Оила иқтисодининг тежалган қисмидан қариндош-уруғларга, қўни-қўшниларга, сўнгра дўсту биродарларга эҳсон қилиш қадимдан шаклланиб келган қадрият ҳисобланади. Муҳтожликда яшаётган ён қўшнига ёрдам бериш, ҳолидан хабар олиш ҳотамтойликдир. Ўзи бой-бадавлат дўсту биродарларга катта-катта зиёфатлар бериш такаббурликдан бошқа ҳеч нарса эмас.

Оилада сарф-харажатлар доимо назоратда бўлмоғи зарур. «Ҳисобли дўст ажралмас» деган нақл мавжуд.

Оила аъзоларининг ойлик даромади, кундалик эҳтиёжи учун чиқимлар ҳажми, тежамкорлик асосида йиғилган жамғармаси ёзма равишда мунтазам ҳисоб-китоб қилинган тақдирда исрофгарчиликка ҳам, оиланинг қашшоқлашиб кетишига ҳам йўл қўйилмайди. Ҳар бир кишининг ўз билганича, оила бошлиқлари билан маслаҳатлашмасдан харажат қилишлари ҳам исрофгарчиликка олиб келади. Бундай оилада қут-барака бўлмайди.

Демак, оила иқтисодида кирим билан чиқимнинг бир-бирига мутаносиб бўлмоғи, яъни чиқимнинг киримдан кўпайиб кетмаслигига алоҳида аҳамият бермоқ зарур.

Шундай қилиб, оила иқтисодини чуқур билиш, унга амал қилиш оила фаровонлигини таъминлашнинг муҳим воситасидир. Оиланинг иқтисодий барқарорлиги эса давлатнинг, мамлакатнинг иқтисодий тараққиёти омилидир.

Ойниса МУСУРМОНОВА,
педагогика фанлари доктори,
профессор

ТУПРОҚҚА ЎТ ҚЎЙИБ БЎЛМАЙДИ

«— Мен сизларга нима ёмонлик қилувдим, одамлар?

Дадажон, бувижон, мениям ёнларингга чақириб олинглар!!!»

Қоқ тун ярмида кўчадан келаётган бу фарёд уйқумни учириб юборди. Ахир бу Аҳтам-ку, Раҳматжон ака, Ҳидоятхон ая (ҳар икковиниям худо раҳмат қилган бўлсин)ларнинг ўртанча ўғли. Ўтган ҳафта кўрган эдим, ишга кириб олганидан хурсанд, «энди тўйимизнинг бошида турасизларда, опа», деган.

Онам ҳам «уф» тортиб, ўрнига ўтириб олади.

— Заркентга бориб, ўзлари боп қизга «оқ кийиб» келувдик. Қуда бўлмишнинг нариги маҳаллада уруғи бор экан, суриштиргани келса, кимдир ёмонлабди. «Ҳеч қаерда ишламайди, тузалмайдиган касали бор» дейишибди. Вой тавба, мунча бировга ёмонлик сиғинишмаса?! Шу шўрлик етим йигитнинг ёши, мана, ўттизга боряпти, боши иккита бўлсин, орқасида тўртта укаси турибди, дейиш йўқ. Рост гап бўлса майли. Аҳтам ишлаяпти, касаллиги ҳам рост — ҳа, сариқ бўлган икки марта. Мундай суриштирсанг, маҳалламизда «сариқ» бўлмаганнинг ўзи йўқ-ку. Осмонга бўй чўзган баланд қувурлардан бурқсиб чиқадиган тутунларни бу ерда «тулки думи» дейшади. Шу «тулкидум» тушмагур касал қилади-да... Ким касал бўлмабди дейсиз. Шу етимнинг асли бахти очилмади-очилмади-да.

Аҳтам бақириб-бақириб, ҳўнграб, ўкириб йиғлашга ўтди. Эҳтимол, ота-онаси ўлганда ҳам бу қадар алам билан бўзламагандир. Бўғзимга нимадир тиқилади, унинг ёнига чиққим, юпатгим келади.

— Юринг, ойи, чиқиб юпатайлик.

— Қўй, кайфи бор шекилли, изза бўлмасин, сени «опам, опам» деб жуда ҳурмат қилади. Яқинда бир ҳафта ишидан рухсат олиб, уйларини, ҳовли деворларини оқлади, ҳовлиларидан тўй ҳиди келиб қолувди-я. Суриштирадиган одам маҳалла оқсоқолига келмайдими, дастурхончисидан сўрамайдими? Етимни қақшатган ёмон, болам, етимни бекуда қақшатган жуда ёмон.

Аҳтамнинг овози ниҳоят тинди. Маҳалладан чиқишиб, уни тинчлантирганларнинг ғовур-ғувури эшитилди.

Онам эса менга дейди:

— Бўғилма қизим, тупроққа ўт қўйиб бўлмайди, одамзот бошига не иш тушса, кўради, ўнг томонингга ёнбошлаб, беш-ўн қур калима келтирсанг, кўзинг илинади-қолади.

Ухлолмадим. Онажонимнинг кўзлари илинишларини пойлаб, аста-аста айвонга чиқдим. Маҳалламда яхши ишлар қатори, ҳаёт экан, рўй бераётган оғриқларнинг юрагимда акс-садоси келар, қўлим ўз-ўзидан қоғоз-қаламга югурарди.

...Асрорнинг тўй оқшоми. Қўли юпқалик, қарз-ҳавола билан бўлса-да, Раҳматжон ака тўнғичини уйламоқда. Куёвнавкарлар орасида қоп-қора костюм-шими, оппоқ кўйлаги, «Марғилон» дўпписи ўзига бирам ярашган Асрор ойдай бўлиб турарди. Кўчада қўл қовуштирганча меҳмон кузатаётган ота ўғлига ора-чора фахр ила боқиб, уринган костюми чўнтагидан рўмолча олиб, кўзларини артиб-артиб қўярди.

...Заргар қилган занжирни
Узиб бўлмас, ёр-ёр.
Худо қилган тақдирни
Бузиб бўлмас,ёр-ёр...

Чилдирманинг бака-банги, маҳзун ёр-ёрлар ила келин келди. Ҳовли остонасидан уч-тўрт метр берида икки боғлам ғўзапояни бир-бирига суяб:, ўт ёқишди. Елкасига беқасам тўн солган куёв келинни машинадан даст кўтариб тушираркан, қўшни дарвоза ёнига «Тез ёрдам» машинаси келиб тўхтади. Қўшнининг уйидан Раҳматжон акани замбилда олиб чиқишди.

Қайдасан оқибат?

Ҳа, баъзан шодлик ҳам касалванд юракка оғирлик қиларкан, Раҳматжон ака йўлдаёқ узилибди. «Тез ёрдам» машинаси елдек учиб борар, қизларнинг ёр-ёри уни қувлаб келарди:

Ўз отамнинг эшиги ифор эшик
ёр-ёр,
Ўтсанг-кетсанг сочларингдан
силар эшик, ёр-ёр.
Қайнотамнинг эшиги тикан
эшик, ёр-ёр,
Ўтсанг-кетсанг сочларингдан
илар эшик, ёр-ёр...

Олти болани касалванд аёлига ташлаб, бу ёлғон дунёга қўл силтаб кетган Раҳматжон аканинг ўлимини «келиннинг қадамидан» дегувчилар ҳам булди. Шунда маҳалла оқсоқоли Муҳаммад тоға — «Раҳматлининг куни битган экан, олибди, яхшилар. Ҳар хил гап юритиб, Ҳидоятхоннинг кўнглини келинидан совутиб қўйманглар, яратганга ҳам хуш келмайди бу иш» деди.

Бемаҳал ўлим Ҳидоят опани ҳам тўшакка михлади-қўйди. Раҳматжон аканинг биринчи ҳайити куни Ҳидоят опани ҳам тупроққа топширишди.

Сойларга битган сим терак,
сим теракка сув керак,
Ўғилларингнинг тўйида жоним
онам, сен керак.
Осмондаги булутни ёғмайди
хаёл айладим,
Жоним онам ғарибимни
ўлмайди хаёл айладим...

* * *

Ота-она ўтганига саккиз йилдан ошди. Икки қизни қариндош-уруғ, маҳалла-кўй мадад қилиб турмушга узатишди. Ҳозир ҳайҳотдек ҳовлида уч оға-ини ва бир сингил яшайдилар. Аҳтам ўттизни қоралаяпти. Элнура 21 дан ўтди. Шавкат ва Шоят ўн саккизни тўлдиришди. Ойлар, йиллар, умр ўтмоқда. Ҳамма ўз ташвиши ўзи билан бўлиб қолди. Биров бировдан ўпкалайдиган пайт эмас. Аммо нима бўлганда ҳам Аҳтам ва унинг жигарлари бу дунёдан тоқ ўтмаслиги керак. Ахир, бир-биримизга мадад бўлиб, юракдаги юкларни биргалашиб тортиб яшашимиз керакмасми, одамлар? Балки, ана шундай ҳамдардлик ила ҳаёт машаққатларини енгармиз. Савоб, одамгарчилик моҳияти ҳам балки ана шундадир.

Бу ўткинчи дунёда ўзини бамисоли мусофир, ўтиб борувчи йўловчи янглиғ ҳис этиб яшаётган инсон, меҳр булоғингиздан оқибатга ташна қалбларга бир қултум илина оласизми? Эзгуликка қодир эмас экансиз, жилла қурса, ёмонлик қилмаслик қўлингиздан келадими??

Маҳфуза УСМОНОВА
Фарғона шаҳри

ОСМОН УЗОҚ, ЕР ҚАТТИҚ

ДОМЛА ЭЛБЕК ЁҚҚАН ЧИРОҚ

Жонрид АБДУЛЛАХОНОВ

«... Ватанимиз, миллатимиз озодлиги йўлида шаҳид кетган ўнлаб сиймоларнинг маънавий мерослари бугун халқимиз бисотига қайтмоқда».

Дарвоқе, муҳтарам Президентимизнинг юқоридаги фикрлари исботи ўлароқ, яқинда бўлиб ўтган бир ажойиб тадбир билан боғлиқ воқеаларни эслашимга эрк берсам узрлидир. Бу тадбир Ўзбекистон маданияти ва халқ таълими тараққиётига катта ҳисса қўшган таниқли шоир ва педагог олим Машриқ Юнусов-Элбек таваллудининг юз йиллигига бағишланган бўлиб, Тошкент вилояти Бўстонлиқ тумани маркази — Ғазалкент шаҳрида ўтди. Ниҳоятда тантанавор ва шодиёналик билан нишонланган бу муборак маросимга Республикамизнинг узоқ-яқин элатларидаги адабий жамоатчилик вакиллари ёғилиб келди. Ғазалкентнинг энг кўркам жойида табаррук адибнинг улкан ҳайкали очилди. Ҳайкал пойида ҳам, расмий йиғилишда ҳам домла Элбекнинг миллий маънавиятимиз гуллаб-яшнаши йўлида, қадриятларимизнинг равнақи, шарқона урф-одатларимизни эъзозлаш борасида кўрсатган жонфидоликлари тўғрисида бирин-кетин сўзга чиқанлар тўлқинланиб гапиришди, илҳомбахш шеърларидан ўқиб беришди. Айниқса, улкан мутафаккирнинг ўғли Улуғбек Элбеков, таниқли элбекшунос олим, тарих фанлари доктори, профессор Ҳайдарали Узоқов шоирнинг исёнкор ҳаёти, охир-оқибатдаги тақдири ҳақида қайнаб-тошиб ҳикоя қилар экан, қаерда ўтирганимни ҳам унутиб қўйдим ва бундан олтмиш уч йил муқаддам бўлиб ўтган воқеалар ўз қаърига чорлаб кетганини ҳам сезмай қолдим...

Ўттизинчи йиллар бошларида халқимиз энг оғир дамларни бошидан кечирар, турмуши ночор, нон карточкаси (заборний) билан ўлчаб бериладиган насибасига қорни тўйиб-тўймай, айримлари катакдай ҳовли-жойларида аранг етиштирган бир кафт дондунни авайлаб сарфлаш билан оиласини боқарди. Ҳар йилги қишдан эсон-омон чиқиб олишни ўйлаб, эртанги кунгагина умид боғлаб ўтарди умри. Барибир йилдан-йилга кун баттар, дегандай бири икки бўлмасди ҳеч. Аммо ниҳоятда илмга чанқоқ эди бари. Биргина Наманган шаҳрининг қатор маҳаллаларида саводсизликни битириш курслари ташкил қилинган бўлиб, уй бекаларигача фаол қатнашарди унга. Янги мактаблар эса етишмасди чоғи. Ана шундай СБ, ЧБ масканларидан бири бизнинг Ҳожибой савунгар (кейинчалик «Қизил шарқ») маҳалласидаги аллақайси бойнинг кўп хонали уйларига жойлашган бўлиб, унда кундузлари аёллар, ишдан кейин эса эркаклар таълим олишарди. Эркакларга менинг дадам — Муҳиддин Абдуллахонов дарс берса, аёлларни онам Шаҳрибону ўқитарди. Дарслар янги «Алифбе» бўйича олиб борилар, эртаю-кеч ўша ҳовли орқали таралган «От.., ота.., тақо.., она.., бола.., бобо.., момо..,» дея ҳарфни ҳарфга уриштириб, ҳижжалаб ўқилгандаги ингичка, мулойим, бўғиқ ва дўриллаган овозлар кўча-кўй, ён-вердаги ҳовлиларга баралла эшитлииб турар, бундан ҳеч ким нолимас, қайтага андак муддатга тинчиб, нафаслари чиқмай қолса, хавотирга тушиб, ўша ёққа югуришиб ҳам қолишарди. Бундай жойларга шаҳар марказидаги «Шарқ» хиёбонига жойлашган катта чойхона аҳён-аҳён турли томошалар кўрсатиб турадиган труппа артистлари ҳам бот-бот келиб туришар, ўз санъатларини намойиш этиш билан ўқувчилар дилини хушлашар, дарсларга янада фаолроқ қатнашишларига иштиёғ уйғотишарди. Бундай тадбирларнинг мутасаддилари бўлмиш ажойиб шеърлари, ҳажвиялари бутун Фарғона водийсига танилган, мазмундор ваъзлари, тарбиявий ўгитлари билан эл ҳурматини қозонган — Ўзбекистонда энг биринчи халқ шоири деган шарафли унвонга сазовор бўлган Муҳаммадшариф Сўфизода, таниқли маърифатпарвар шоир Рафиқ Мўмин (бизлар уни Рафиқий деб атар эдик), Холиқий, Маорифий, Олим Шамсилар ҳам мазкур масканларга бот-бот қадам ранжида қилиб турардилар. Айниқса, Сўфизода (биз уни Шариф домла деба атар эдик) дарслар қандай ўтилаётганлигини кузатар, нималарга муҳтожлик сезилаётганидан кун ора хабар олиб турмаса, кўнгли ўрнига тушмасди ҳеч. Шундай кунларнинг бирида секин дадамни ташқарига чақириб:

— Муҳиддинхон, омадинг юришганга ўхшайди, — дея суюнчи олгандай бўлади, — Тошкентдан жуда эътиборли аллома келган, ҳозир депарадаги мактабларни текшириб юрибди. Эртаиндин бу ерга ҳам келиб-кетиши эҳтимоли йўқ эмас, уёқ-бу ёқларни тартибга солиб, ҳовлига сув сепиб қўйинглар. Ишончим комилки, сенинг ўқитиш усулларингдан мамнун бўлади у, тажрибангни элу-юртга ёйиб, донғингни бутун жумҳуриятга таратиши мумкин. Ҳа, мени айтди дерсан...

Дадам бир ёқдан хурсанд бўлса, иккинчи ёқдан ваҳимага тушади:

— Домла, бизлар ҳали мақтанишга арзирли юмушнинг уддасидан чиқаолганимизча йўқку? — дейди ҳеч кутилмаганда юрагига ғашлик илашиб, — Тошкандай жойдан келадиган каттаконлар олдида уялиб қолмасмикинмиз?

— У ҳеч қанақа каттакон эмас, Муҳиддинхон, санминан манга ўхшаган одам, — дея босиқлик билан тушунтиради Шариф домла, — келганида кўрарсан, ҳар гапидан бол томади унинг. Санга ўхшаган зиё таратувчиларнинг ҳурматини ўрнига қўядиган жуда. Камчил жойинг бўлса, бажонидил тузатади. Эҳтиёжингни айтсанг, ёрдамини аямайди. Шу важдан атайи келган Тошкентдан. Миллатпарвар одам, илм аҳлининг жонкуяри, зукко шоир ҳам. Шеърларини эшитсанг, ҳузур қиласан. Маориф соҳасида талай китоблар, дарсликлар чоп этдирган. Манда борларидан сангаям олиб келиб бераман. Ўқиб, ул одам ҳақидаги тасаввурингни бойитиб тур...

— Шундай улуғ зотнинг исмшарифларини айтмадингиз-ку, домла?

— Машриқ Юнусов! Элбек тахаллуси билан шеър битади. Ўттиз олти-ўттиз етти ёшларда. Илмда унинг олдига тушадиганлар камдан-кам ҳозир.

Шариф домла ўша пайтлар олтмиш беш-олтмиш олти ёшларда бўлиб, ўрта бўй, кенг гавдали, оқиш сочлари сийрак, ияк соқоли ва қуюқ мўйлаби тўлача юзини безаб тургандай, пешонаси кенг, мош-гуруч қуюқ қошлари остидаги йирик-йирик кўзлари эса кишига маънодор ва аллақандай меҳр-шафқат билан боқар, эгнида доим кул ранг лас камзул бўлиб, кўкрак чўнтагидан ён соатининг кумуш занжири осилиб турар, камзул устидан йўл-йўл юпқа беқасам тўн кийиб юрарди. Бировнинг гапига қулоқ солиб турган ёки бирон мактуб ўқиётган маҳали жигар ранг ғилофчадан кўзойнагини суғуриб оларди-да, кўзига яқин ушлаб тураверарди. У дадамни ҳам ўқитган, ҳар жиҳатдан устозлик қилар, ҳатто отаболадай бўлиб кетишган эди. Дадам уни бир ҳафта кўрмаса, эсанкираб, бир нарсасини йўқотгандай, юраги тўкилиб тургандай ҳис қиларди ўзини. Домла Элбек келади деб дарак етгач, эртасигаёқ тонгда унинг қаламига мансуб икки-уч қўлланмалар, бир шеър тўплами ва она тили соҳасида ёзган мақолалари чоп этилган икки нусха газета ҳам ташлаб кетибди.

Дадам уларни шошиб ўқишга киришади. Онам эса шогирдлари билан бирга ўқувхоналар, ҳовли беткайи, йўлакларга сув сепиб, супириб-сидиришга тушади. Ҳаммаёқ ёғ тушса ялагундай топ-тозалангандан кейингина тарқайдилар.

Аммо эртаси ҳам, индини ҳам шунча мақталган табаррук зотдан дарак бўлмайди. Шариф домла ҳам худди ўчакишгандай қорасини ҳам кўрсатмай қўйган. Бутун маҳалла аҳли кутади уни. Кунига уч-тўрт борадан келиб, кўча эшигимиз зулпинини қоқишиб, «ҳалиям дараклари йўқми?» дея сўрашади. Менинг ёшим саккизда, Жуҳут маҳалладаги 21-нчи бошланғич ўрта мактабнинг иккинчи синфида ўқийман. Аълочиман. Шунинг учун анча-мунча обрўйим бор. Синфдошларим ҳам раъйимга қараб иш тутишади доим. Кўча бошида азиз меҳмоннинг йўлини пойлаб, навбатчилик қилишга ҳам фаол қатнашишади. Бизни кўрган, ўтган-кетганлар бирор янгилик айтармикин, деб оғзимизни пойлашади. Орадан беш кун ўтгандан кейин эса савол беришдан зерикишди шекилли, индамайдиган бўлишади.

Бу орада дадам Наманганнинг кўзга кўринган зиёлиларига хабар қилиб, мабодо домла Элбек бизникига ташриф буюрсалар, оёқлари остига қўй юмалатиб, қон чиқариш ниятлари борлиги, унинг гўштини биргаликда баҳам кўришларини сўраб, таклиф қилиб қўйган. Шу боисдан улар ҳам кўз-қулоқ.

Бировни кутишдан ёмони йўқ экан. Орадан ўтган ҳар кунинггина эмас, ҳар соатинг бир йилга тенгдай. Охир-оқибат ҳаммамизнинг ҳафсаламиз пир бўлиб, азиз меҳмоннинг келишидан паққос умидимиз узилади.

Худди ана шу оқшом эшигимиз олдига извош келиб тўхтайди. Ундан биринчи бўлиб тушган Шариф домла ҳовлиқиб кириб, суюнчи олади. Айни маҳал узун бўй, қомати тик, эгнидаги қора лас камзули устидан енгил банорас чопон кийган ўттиз беш-ўттиз олти ёшлардаги, кўзлари тийран, кўкиш духоба дўппили киши пайдо бўлади. Унинг сочлари қоп-қора, тўғри қиррали бурни остидаги қуюқ мўйлови ниҳоятда ўзига ярашиб, қалин лаблари узра қалин соя ташлаб тургандай. Худди ана шу кўркам қиёфада андак виқор ҳамда қандайдир мумтозлик барқ уриб турса ҳам, тиниқ ва оқиш юзларида акс этган хушнуд жилмайиш ҳийла оддийлик, шу билан бирга ўзига хос ўктамлик бахш этардики, бундан беихтиёр дилингиз яйраб, қалбингизнинг аллақаерига қуюқ нур қуйилгандай бўларди.

Истиқболига пешвоз юрган дадамни у худди эски қадрдонларидай кенг қулоч ёйиб, қучоқлаб олади. Унинг ортидан кетма-кет кирган ўрта бўй, сарғиш юзли, қалин сочлари устидан тўрт гулли чуст дўпписини бостириб олган, ўзига тўқ муллаваччалардай ясан-тусанни ўрнига қўйган йигирма олти-йигирма етти ёшлардаги қирчиллама йигит сўрашишга навбат кутиб, сипо сақлаб туради.

— Бизнинг шогирдлардан, — дея уни таништиради Шариф домла, аста жилмайиб, — оти Йўлдошвой, Фарғонада бир меъёр таълим олган, ҳозир Чустнинг Олмос қишлоғида адабиёт илмидан дарс беради. Яхши сифатлари кўп, — ҳазилга ўтади кейин, — аммо ҳийла гапдон, кўрган-билганини ичига сиғдира олмаса керак-да, баъзида мияни ачитиб юборади.

Ўртада енгил кулги кўтарилади. Йўлдошвой деганлари аслида Йўлдош Шамшаров бўлиб, кейинчалик ажойиб очерклар, ҳикоялар, «Чироқ» романи билан талабчан китобхонларнинг меҳрини қозонган етук журналист ва ёзувчи бўлиб етишгани маълум.

Мен югуриб-елиб бир қўлимда чилобчин, иккинчи қўлимда обдаста ушлаб уларга тутаман. Қўл, юзларини ювишлари билан сочиқ бераман. Дадам қўй сўйишга ошиқади. Аммо Шариф домла буни сезиб қолиб:

— Эртага ҳам кун бор-ку, Муҳиддинхон? — дея уни шаштидан қайтаради.

Ҳовли саҳнидаги сўрига жой қиламиз, кўрпачалар соламиз, қордай оппоқ дастурхон ёзиб, топган-тутганларимиз билан уни тузатамиз. Онам шилпилдоқ қилишга уннаб кетади. Ниҳоят кўпдан орзиқиб кутилган меҳмонлар келганидан дарак топган қўни-қўшниларнинг бири тугун оши, иккинчиси угра, яна бошқалари иккита зоғора, арпа нон, туршак, жийда кўтаришиб киришади. Бола-бақралар эса таърифи достон қилинган табаррук зотни бир кўриш мақсадида девор-тошлардан мўралашади, ёш-яланг аёллар рўмоллари билан юзларини яширган тариқа атроф томларга чиқиб олишган.

Меҳмонлар чордона қурган сўри лабида мошина қўшиқ (патефон)дан «Ҳил-ҳила ёрим уйғонсин», «Олмача-анорингга балли» қўшиқлари янграйди. Суҳбат маҳали эса домла Элбек кўрсатгич бармоғи билан мўйлабини аста силаб туриб, бу атрофдаги илми маърифат ишлари қай аҳволдалиги билан қизиқади.

Сўфизоданинг ёши улуғлиги ва ижодий фаолияти билан бутун Фарғона водийсида обрў-эътибор қозонганлигини инобатга олса керакки, меҳмон унга алоҳида ҳурмат ва нозик тавозе билан муносабатда бўлар ва икки гапнинг бирида «отахон» дея мурожаат қиларди.

— Аввал таом, тақсир, қани дастурхонга қарасинлар, — дея Шариф домланинг таклифига жавобан у:

— Қуллуқ, отахон, қуллуқ, аввал ўзларидан... — дея қўлини кўксига қўярди.

Андак тамадди қилиниб олингач, яна гап бошлайди у:

— Табиат оддий инсондан улуғроқ нарсани кашф этолмаган ҳали. Одамзод қайси ирқ, қайси мазҳабга мансуб бўлмасин, у мунтазам эъзозланиши керак, демоқчиман. Бугунги жафакаш халқимизнинг эртанги куни порлоқ, билинглар. Ана шу келажакни яқинлатмоқ учун бугунги авлодга илм бериб, онгини ошириб, маданиятли қилиб, янги инсон яратмоқ сиз билан бизнинг муқаддас бурчимиздир. Бу ишга лоқайд қарасак, Аллоҳ таолога ҳам, келгуси наслларга ҳам ёқмаймиз асло! Мен талай бўлисларда бўлиб, таълим-тарбияга қай даражада аҳамият берилаётганини кузатдим. Одамлар эса илмга қанчалик чанқоқлигини назардан кечирдим. Ўзини униб-ўсмоққа даъват этган оддий гиёҳ қуёш сари қанчалик интилгани каби улар ҳам маърифат сари шунчалик интиладилар. Лекин шарт-шароит ҳар даҳада бир хилда эмас. Усул-таълим дастурлари йўқ. Ёш-яланг кундузлари бўз тўқиш, косибчилик, дала ишлари билан банд бўлиб, ҳориб-чарчаб келиб, пахта пилиги аранг милтиллаган қора чироқ тутунини ютиб, китоб мутоала қилишади. Дарсликлар, дафтар-қалам етишмайди. Қўлланмаларни тушунишга қодир муаллимлар саноқли. Бўлис ижроқўмларидан улар учун чироқ, лампа мойи, пиликкача ундириб беришга тўғри келди. Бордию, сизларда ҳам аҳволот шундай бўлса, аминманки, ҳали-бери узоққа боролмаймиз, тақсирлар! Эл-улус ҳақида астойдил ғам чекмаслик, миллий маънавиятимиз ривожига лоқайд бўлиш инсон қадрини менсимаслик билан баробардир. Унда келажакни ҳавас қилишдан на мурод?

Шариф домла ҳийла ётиклик билан бу атрофдаги мактаблар аҳвлолтидан қисқагина ахборот бериб, депарага нисбатан шаҳарда ўқиш-ўқитиш ишлари бир мунча дурустлигини тушунтиради. «Ўқув қуролларидан нолиш йўқ, муаллимлар етарли. Ҳар бири жон куйдириб, зиммасида алоҳида масъулият ҳис қилиб, ўз бурчини адо этади доим», дейди.

— Балли, тақсир, — дейди кейин унга, — бизнинг эҳтиёжларимиз борасида шунчалар азият чекибсиз, лутфан фидойилик кўрсатибсиз, минг ташаккур! Тангри сизнинг мартабангизни бундан ҳам зиёда қилсин!

Домла Элбек мийиғида кулиб қўяди-да, шеър билан унга жавоб қилади:

— Кундалик ҳаётим —
учар қанотим
Мени илгарига суриб
бормоқда.
Ўтмишим, ёшлигим —
чарс асов отим
Кейинда қолмоқда,
чарчаб, ҳормоқда...

Бу тўртликни ўзича тушунган дадам суппага ўрин солиниб, пашшахона тутиб қўйилган томон ишора қилган тариқа таклиф билан мурожаат қилади:

— Ҳийла толиққан кўринасиз, домла, андак мизғиб, тиним олмайсизми?

— Йўқ, — дейди домла Элбек, мазкур замзамаларимни чарчашга йўқманг, мулла. Мен мана бу азамат билан бир отамлашиш ниятим бор.

Шундай дедию, бажонидил чой ташиш бурчини ўтаётган менга ишора қилиб, ёнига чақиради. Қайси мактаб, нечанчи синфда ўқишим, баҳоларим билан қизиқади. Саволларига бурро-бурро жавоб қиламан. Гап орасида аълочилигимни ҳам қистириб ўтаман. Домла мамнун жилмаяди. Сўнг яна сўрайди:

— Шеър мутолаасига қалайсан?

Мен ўқиш китобимиздан ёдлаб олган бир байтни ўқиб бераман:

— Гудок қичқирди,
ишга чақирди,
Тур, энди ётмо,
уйқуга ботмо...

— Ўзинг-чи, ўзингнинг шеър ёзишга иштиёқинг қалай, унчамунча машқ қилиб турарсан?

Мен негадир лавлагидай қизариб, ерга қарайман:

— Ёзаману ёзганларим унчаликмас-да, — дейман бир ёмон иш қилиб қўйган боладай эшилар-эшилмас оҳангда, ичимдан қалтираб.

Домла айнан муродига етгандай шодиёна бир кайфиятда бирон нима ўқиб беришимни сўраб, қисталангига олади. Бошқалар ҳам унга қўшилиб, «қани, эшитайлик»ка тушиб кетишади.

Мен синфдошларимни танқид қилиб ёзган, кейин мактаб деворий газетасида эълон қилинган, ҳозирги кунда жуда жўн ва ибтидоийдай туюладиган машқимни ўқиб беришга мажбур бўламан:

— Ўртоқлар хуш
келдингизлар,
Менга ҳам сўз
берингизлар,
Бир оз танқид
қилмоқчиман,
Қулоқ солиб турингизлар.

Баъзи бола жуда қизиқ,
Дафтарида юзта чизиқ.
Дафтарига қараб бўлмас,
Хат ёзади қинғир —
қийшиқ.

Болалар бўлманг бемаза,
Дафтарни сақланг озода.
Агар бўлмаса озода
Ҳамма қилади овоза...

Барча баробар қарсак уриб юборишади. Йўлдош ака нимадир деб нуқсон топишга оғиз ростлаган эди ҳамки, Шариф домла унинг оёғини босиб қўяди.

— Бунинг одам бўладиган-ку, Муҳиддинхон, — дейди ўқишимдан мамнун бўлган домла, дадамга қараб, сўнг ундан жавоб кутмасданоқ мендан сўрайди:

— Исминг надур?

— Жонрид, — дейман, — ўзимни тутиб олиб, лекин андак тутилган алфозда.

Домла Элбекнинг ҳайрат ифодаси чеҳрасига тепади:

— Нима учун Жонрид? Ким қўйган бу отни?

Ҳамма Шариф домлага қарайди. Чунки исмим қўйилишига айнан у дахлдорлигидан барча хабардор эди.

Туғилган йилим оппоқдадам номимни Абдусамад деб қўйган бўлса-да, туғилиш гувоҳномаси олар чоғимда Сўфизода Америка ёзувчиси Жон-Риднинг Наби Алимуҳамедов таржимасида нашр этилган «Ер юзини титратган ўн кун» китобини олиб келиб, дадамга туҳфа қилади. Ўз навбатида дадам: «Бу улуғ одам, мазкур китобни тақдим этишида хосиятли ҳислат бўлиши керак, — дея отимни Жонрид деб ёздириб гувоҳнома олади. Худди шу гапни диққат билан эшитган домла Элбек тўсатдан тутақиб кетади ва дейди:

— Чакки қилгансизлар, ҳали бу ном туфайли бола бояқиш кўп озор чекишлигини ўйламабсизлар-да? Гапимнинг маъниси шуки, бу ном «даҳо»га хўш келмаган ҳеч қачон... «Даҳо» деб у Сталинни назарда тутарди. Дарвоқе, мазкур китобда унинг номи ҳатто эсланмагани учун. Жон-Риднинг ҳокини Кремл деворидан олиб ташлаш ҳақида бир неча бор сафдошларига эслатган экан). Абдусамад, яъни Абду-ас-Самад... Бунинг нимаси ёқмаган эди сизларга? Ҳар бир миллатнинг ўзига мансуб исми шарифи бўлмоғи даркор. Бунда ҳикмат кўпдир!..

Шу ерга келганда муҳтарам газетхондан узр сўраб андак чекиниш қилсам жўяли бўлармикин? Демоқчиманки, ўша пайтлар домланинг башоратли сўзларига унча эътибор бермаган эдим. Кейинчалик эса у фикрида қанчалик ҳақлигига тан берганман. 1950 йили САГУ (ҳозирги ТошГУ)нинг биринчи курсида таҳсил кўрардим. Шу йили мактабдалик чоғларимда ёзган шеърларимни саралаб, «Матқабдошларим» номи билан нашрга тайёрлайман. Ўзбекистон Давлат нашриёти болалар бўлимининг етакчи муҳаррирлари Шукур Саъдулла, Илёс Муслим ва ўша маҳаллар бўлим бошлиғи вазифасида ишлаётган шоир Пўлат Мўминга маъқул тушади. Шартнома тузиб, қалам ҳақининг олтмиш фоизини олишга ҳам муяссар бўламан. Бироқ китоб босмага тушар чоғда тутиб қолингани, Марказқўм нашр режасидан уни олиб ташлагани ҳақида Пўлат акам менга хабар беради.

— Қайси ақли расо қўйганди сенга бу номни? — дейди куйиниб, — ўзимизнинг ўзбекча номлар қуриб кетганмиди?

Ана шунда мен Элбек домлани қайта эсладим. Шундай доно одамларимиз бегуноҳдан-бегуноҳ қатағонга учраганликларини ўйлаб, қаттиқ ранжидим.

Ўша йили Пўлат ака ҳам ишдан кетди. Мен эса шу номим туфайли яна жиддийроқ бирон панд еб қолишдан чўчиб, тўрт йилгача юрагимни ҳовучлаб юрдим. Факультетимизнинг декан ўринбосари вазифасида ишлаётган Турсун Собировдай ҳурматли олим ҳам мени кабинетига чақириб, «автобиографиянгиз чатоғ экан», дея университетдан ҳайдалишимни шипшитади. Минг қатла шукурки, ўшанда ҳозирги кеча-кундузда «Халқ сўзи» газетасида хатлар бўлими муҳаррири бўлиб ишлаётган Исмоил Сулаймонов билан марҳум журналист Маҳмуд Яхёев бошлиқ ҳамкурсларим кор келади. Улар бутун факултет талабаларини аёққа турғизиб, мени ҳимояга оладилар, курашадилар. Натижада мен қувғин бўлиш фалокатидан қутулиб қоламан. «Мактабдошларим» эса «даҳо» вафотидан кейин — 1954 йили Илёс Муслим муҳаррирлигида нашр этилади. Ўзимнинг фойдамга шуни ҳам айтишим керакки, ўшанда яна иккинчи бора олтмиш фоизли қалам ҳақи олиш насиб этади менга...

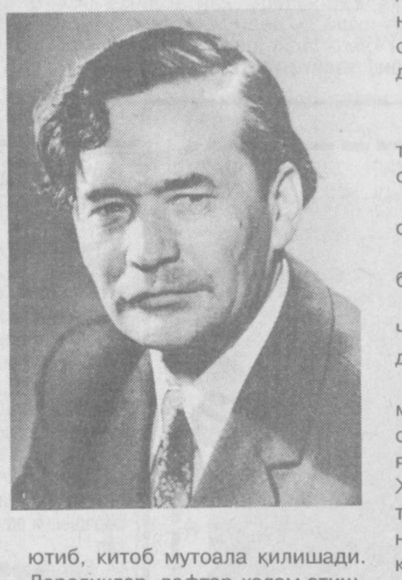

Давоми бор

СОАТ ВА ҚИБЛАНАМО

Ёки умр сармояси

Биз ҳар доим соатга қараб иш қилишга ўрганиб қолганмиз. Барча ишларимизни вақтимизга қараб белгилаймиз. Аммо, ҳаётимизнинг баракасини фақатгина вақт кўрсатувчи соат белгилармикин? Бу ўринда эса йўналишни кўрсатувчи механизм — қибланамо (компас) нинг моҳият тарзига эътибор қаратиб кўришимиз ҳам фойдадан холи бўлмаса керак. Аслида оз вақт ичида кўп иш амалга оширишдан зиёдроқ ҳар тарафлама фойдали ва моҳият жиҳатидан зарурий ишларни собитқадамлик билан ҳаётга татбиқ қилишимиз бебаҳо сармоямиз бўлмиш умримизнинг баракаси бўлса керак.

Чунки соат муайян бир вақт ичида қанча иш қилишимизни белгиласа, қибланамо (компас) эса қайси амални қай аҳволда қилишимизни белгилайди...

Ўзингиз бир ўйлаб кўринг, жуда кўп иш қилсангиз-да қилаётган ишингиз маъносиз, фойдасиз, жамият ва бутун башариятга зарарли бўлса бунинг нима аҳамияти бор. Баъзи амаллар борки, ҳаётий зарур аҳамиятга эга бўлиб, ҳаётий эҳтиёж тусини олган. Ҳаётимизни ҳузур ва қут-барака ила таъминловчи муҳим ишларга эмас, ҳавойи нафсимиз ҳисобига сарф этсак, шундай қимматбаҳо сармоямиз бўлмиш умримизни беҳуда, натижасиз ишларга кетгазган бўлмаймизми?

Масалани янада ёритиш ниятида бир ғарб олимининг (Stephen R. Covey, A. Roger Merrill's «First Things First» (New York: Simon Schuster, 1994) айтган воқеани таҳлил қилиш мақсадга мувофиқ бўлади деб ўйлаймиз: «Вақт мавзусига бағишланган семинарга қатнашган эдим. Бир пайт семинар берувчи шахс «Қани энди бир кичик имтиҳон ўтказсак!» деди ва стол тагидан катта бўш идиш чиқарди-да, муштумдек бўлган тошларни олиб идишни тўлдирди ва биздан, яъни семинар иштирокчиларидан идиш тўлган ёки тўлмаганлигини сўради. Биз «Ҳа, идишингиз тўлди» деб жавоб қайтардик. Шунда у стол тагидан майда шағал тошларни ҳалиги катта идишдаги катта тошларнинг ораси очиқ қолган жойларига бўшатди. Энди эса табассум билан «Бунга нима дейсиз, идиш энди тўлдими?» деб сўради. Биз эса бу сафар «Ҳар ҳолда ҳали тўлмаган бўлса керак» деб жавоб қайтардик. «Жуда яхши...» деди у стол тагидан қум тўлдирилган идишни чиқариб ҳалиги катта идишнинг яна ҳам очиқ жойларини қум билан тўлдирди. Айни саволни, яъни идиш тўлган ёки тўлмаганлигини биздан сўради. Биз эса бир овоз билан «йўқ, ҳали тўлмади!» — деб жавоб бердик. «Жуда яхши» деган ҳолда домла стол тагидан бир идиш сув чиқарди-да, катта-кичик тош ва қум билан тўлган идиш устига қуйди. Энди семинар берувчи ушбу тажрибадан қандай сабоқ олиниши мумкинлиги ҳақида савол билан бизга мурожаат қилди. Семинар иштирокчиларидан бири ўрнидан туриб қуйидагиларни сўзлади: «Ҳаётимизга бир назар ташласак, бўш қолган жойлар, яъни қўлланилмаган қанчадан-қанча имкониятлар мавжуд. Агар биз яна ҳам ғайратлироқ бўлсак, ушбу бўшлиқларни тўлдиришимиз мумкин».

Шунда семинар бераётган шахс «Йўқ» деб давом этди: «Масаланинг асл нуқтаси шуки, агар сиз катта тошларни аввал солмаганингизда, қолган майда шағал, қум ва сувларни қўша олармидингиз?»

Ҳа, азиз дўстлар, кўпчилигимиз «Қанча кўп иш қилинса, шунча яхши» деб ҳисоблаганимиз учун ҳам оз вақт ичида кўп иш қилишга, иложи борича тезроқ бажаришга ҳаракат қиламиз ва қимматбаҳо вақтимизни шу тарика тўлдиришга интиламиз. Ҳолбуки, агар куну-тун машғул бўлаётган ишимиз ҳақиқатдан ҳам бизга муҳим аҳамият касб этмаса, қанча ишни амалга оширмайлик, бунинг нима аҳамияти бор?

Чиндан ҳам ўша катта идишни шартли равишда ҳаётимиз деб фараз қилсак, ундан маънoли, ҳар тарафлама (ўзимизга ва жамиятимизга) фойдали ва бизни камолга етиштирадиган амаллар жой олиши лозимдир. Ана ўшанда ҳаётимизда қут-барака, моддий ва руҳий хотиржамлик ҳукм суради.

Авваламбор ўзимизга, сўнг теварак-атрофга бир қарайлик ва чуқур таҳлил қилишга ҳаракат қилиб кўрайлик. Биз нима билан машғулмиз? Кўрсатаётган фаолиятимиз келажакда қандай натижалар беради? Яшашдан мақсадимиз ўзи нимадан иборат? Ушбу саволларга тўғри жавоб топа олганлар ҳамиша тўғри йўлда бўладилар.

Барчамиз яхши орзу-ҳавас билан, улкан ниятлар билан олдимизга буюк мақсадлар қўямиз. Қиймати юксак натижаларни қўлга киритишни истаймиз. Аммо, ҳеч унутмаслигимиз керакки, қимматбаҳо натижаларни қийматсиз йўл билан қўлга киритиб бўлмайди.

Биз буюк давлат қуришга ниятландик. Тарих бу бизнинг ибрат китобимиз ва келажагимиз зиёсидир. Бизга тарих саҳифалари шуни шаҳодат берадики:

«Бизнинг диёр азалдан буюк давлат бўлиб келган». Нима учун тарихи буюк бўлган ватанимиз келажакда ҳам буюк давлат бўлмасин?

Ҳеч шубҳамиз йўқки, буюк келажагимизни олий ҳимматли, тупроқ каби сабрли, ғайратли, моддий ва маънавий жиҳатдан етук наслимиз, аниқроғи, келажак меъморларимиз барпо этадилар.

Юксак маънавий салоҳиятли, маърифатли инсонлар ҳар қандай мамлакат ривожланишининг асосий негизини ташкил қилади. Тенгдошларимиз — азиз ёшлар ҳам ватанимизнинг равнақи йўлида ўзларида ана шундай юксак маънавий фазилатларни шакллантиришга интилмоғи даркор. Бу йўлда, биздан аввало билимга чанқоқлик, мустаҳкам шуур, мантиққа асосланган чуқур мушоҳада ва матонат талаб этилади.

Дилшод ОЧИЛОВ,
Жаҳон иқтисоди ва дипломатия университети талабаси

Йўлдош СУЛАЙМОН

«ТАҚДИРИМНИ ТАҚДИР БИЛАН ЕНГАМАН»

Тўртликлар

Оламга тенг гўзал боғ яратибсиз амаки,
Офатижон гулзорни яшнатибсиз амаки,
Сизга ўзи не бўлди: шундай боғлар бағрида —
Булбул қолиб қарғани сайратибсиз амаки.

* * *

Яхшиликни ёмонга ҳам раво кўрдим,
Шу хислатда ажиб тоза ҳаво кўрдим.
Кўп адашдим, кўп дард чекдим, охирида —
Фақат меҳру-муҳаббатдан даво кўрдим.

* * *

Қуёшнинг нуридан йўқолур соя,
Дилимда уйғонар шундай бир ғоя:
Ғаззолийдан қолган сўзга сингаман:
«Тақдиримни тақдир билан енгаман!»

* * *

Ҳозироқ сўлсам майли,
Девона бўлсам майли.
Бир марта нигоҳ ташла,
Сўнг ёниб ўлсам майли.

* * *

Севгини ўйинчоқ қилар баъзилар,
Яшашни ишрат деб билар баъзилар.
Ўзи ёмонликнинг уруғин сочиб,
Ўзгаларга инсоф тилар баъзилар.

* * *

Терганингни териб бўлдинг,
Берганингни бериб бўлдинг.
Яна бунча уринасан,
Энди тамом эриб бўлдинг.

* * *

Қуёшим деб, унга суйкалиб,
Қуёшим деб, бунга суйкалиб.
Осон оқар кўзингдан ёшинг,
Кўп бўлмаса бунча қуёшинг?!

* * *

Менга олимнинг ҳар сўзи керак эмас,
Менга золимнинг ҳам сўзи керак эмас.
Ўзини мақташни яна бошладими,
Жонга тегиб кетди, ўзи керак эмас.

* * *

Бу дунёга келишдан муродим нима ўзи,
Инсон инсонмиди қолмаса ортдан изи.
Илтижоим шулдир, тоза дил ўғил-қизим,
Унутманг, сизлар менинг элга
қолдирган юзим.

* * *

Одамлардан қарзимни узгани яшаяпман,
Ёмонларнинг ниятин бузгани яшаяпман.
Муҳаббат уммонида сузгани яшаяпман,
Беғубор бир оламни тузгани яшаяпман.

Бир уммон сингари мавжланар кўнгил,
Писта пўчоғидек чайқалар кема.
Тақдир тўлқинига бошингни қўйгил,
Қилт этса, маҳкумман деб нола чекма.

СОНЛАР ВА ИНСОНЛАР

Сонлар қадим замонлардан бери миф, афсона ва ҳикматлар замирида, инсониятнинг турфа тақдирида ўзига хос тилсимларни ифодалаб келганлиги сир эмас. Дунёнинг яратилиши: етти кун, етти қават осмон, етти иқлим, етти сайёра, етти ранг, етти товуш; табиатнинг яратилиши: тўрт унсур (сув, ҳаво, тупроқ, олов), тўрт тараф, тўрт фасл; инсоннинг яратилиши: тўққиз ой, тўққиз кун, тўққиз соат... Дақиқа, соат, сутка, кун, ой, йил, аср, эра...; туғилиш, яшаш, уруғ қолдириш, ҳалок бўлиш; қуёшнинг чиқиши, ботиши, тутилиши, ойнинг бош бўлиши, тўлиши, тутилиши; фалак жисмларининг бир-бирига таъсири, фаслларнинг, йилларнинг, тақдирларнинг алмашиши ва такрорланиши ва сирлилиги... ҳамма-ҳаммаси бор гап.

Қуръоннинг 51-сура 20,21 оятларида Ер юзида ишонувчилар учун аломатлар бор ва улар сизнинг вужудингизда ҳамдир, ахир қарамайсизми? — деб айтиб ўтилгани бежиз эмас.

Сонлар ва инсонлар... Биз бу ажиб ҳодисани дунё адабиётининг икки даҳр ижодкори Алишер Навоий ва Лев Толстой тақдирлари ва асарлари мисолида қараб чиқайлик-чи? Нималарни кўрамиз? Етти сони нафақат рақам, балки ҳафта, ранг, мусиқа ноталари, ҳатто инсон хотираси ҳажмининг ўлчов меъёридир. Етти ёшли бола барча динларда гўдакликдан ўтган ёш ҳисобланади. Эртакларда, диний китобларда бу сонга алоҳида сирли мазмун сингдирилади. Бу ёзма адабиётга ҳам тааллуқли.

Улуғ Алишер Навоий ўз достонини «Сабъаи сайёра» («Етти юлдуз») деб атади. Унинг мундарижасини ҳам «етти» сўзи билан ифода қилди: етти мусофир, ҳафтанинг етти куни, шу етти кун ҳомийси етти сайёра, етти қаср ҳамда етти иқлим подшосининг етти қизи...

Лев Толстой ҳам адабий қаҳрамонлари ҳаётини етти йилликларга бўлиб чиққан. Еттилик — «Уруш ва тинчлик» китобининг асосий сонидир: 1805—1812—1820 йилларда асардаги асосий воқеа рўй беради. Отаси вафот қилганида Николай Болконский етти ёшда эди. Роппа-роса етти йил ўтгач, у «Хотима»да тасвирланган тушни кўради.

Княз Андрейнинг Бородино жангида жароҳатланган пайтидан бошлаб умумхалқ эътирофини қозонгунча етти кун ўтади. Пер яшиpинча жамият режалари устида ишлаш учун етти кун Петербургда бўлади. Ҳатто Николай Ростовнинг Долоховга ютқазган пули 43 минг рублни ташкил қилади: 4-3=7!

Энди тақдирлар хусусида. «Инсон ўз ҳиммати қаноти воситасила юксакликка кўтарилади» ҳадиси тақозосига кўра Низомиддин Мир Алишер Навоий ҳижрий ҳисоб билан 844 йилда таваллуд топган бўлиб, 906 йили вафот қилганлар.

4 сони Алишер Навоий ҳаётида алоҳида мазмун ва моҳият касб этадиган сон. 844 рақами аслида 4 сонларидан иборат математик ифодадир. Вафоти санаси-906нинг йиғиндиси 15 ни ташкил этади. Бу ҳам олтмиш йиллик шоир умрининг тўртдан бир қисмидир. Алишер Навоий ўз умрини шартли равишда 4 қисмга бўлган. Девонини «Чор девон» («Тўрт девон») деб номлаган. Девоннинг ҳар бирига умр фаслларининг маълум даврида ёзган ғазаллари киритилган. Унга тўрт йил ичида (1472—1476) тартиб берган. Дастлабки қасидалар тўпламига ҳам «Фусули арбаа» («Тўрт фасл») деб ном қўйган.

Фақат булар эмас,яратган улуғ шоирни болаликда тўрт буюк шахснинг дуосини олишга эриштирди: Мир Саид Кобулий, Муҳаммад Али Ғарибий, Шарафиддин Али Яздий, Шайх Камол Турбатий; ҳаётда тўрт дўст-қадрдон, пирга дуч қилди: Сайид Ҳасан Ардашер, Паҳлавон Муҳаммад, Абдураҳмон Жомий, Мавлоно Лутфий; ижодда тўртта даҳо устозни насиб этди: Фаридиддун Аттор, Муслиҳиддин Саъдий, Низомий Ганжавий, Амир Хусрав Деҳлавий.

844 сонининг зоҳирий ифодасининг ўзиёқ қуйидагиларни билдиради: 8 — бу, шоир илк ижодга киришган ёш, 44-ижодий чўққига эришилган ёш (1485 йилда «Хамса» ёзиб тугатилади).

Булардан ташқари, улуғ шоирга бутун умри давомида келадиган ҳар тўрт йил ё муваффақиятлар, ё кулфатлар олиб келган: 4 ёшида мактабга борган, 8 ёшида ижодини бошлаган, 12 ёшида отаси — Ғиёсиддин Кичкина вафот қилган, 16 ёшида ота-онасиз, ҳомийсиз бегона шаҳарда (Машҳад) ўзининг мустақил ҳаёт йўлини бошлаган, 20 ёшида тоғаси — Мир Саид Кобулий Абусаид жосуслари томонидан қатл этилган, 24 ёшида Абдураҳмон Жомий билан учрашган, 28 ёшида дўсти Ҳусайн Бойқаро Ҳирот тахтини эгаллаган, 32 ёшида Ҳусайн Бойқаро фармони билан амир-бек унвонини олади, 36 ёшида Нақшбандий тариқатига Жомий раҳнамолигида киради, 40 ёшида «Чиҳл ҳадис» асарини битади, 44 ёшида шоҳ асари — «Хамса»ни ёзиб тамомлайди, «Назмул жавоҳир» асарини ёзади, 48 ёшида Саид Ҳасан Ардашер, 52 ёшида Паҳлавон Муҳаммад вафот этади, 56 ёшида «Тарихи анбиё ва ҳукамо» асарини ёзади, 60 ёшида «Маҳбубул-қулуб» охирги насрий асарини битади.

Улуғ рус адаби Лев Толстой ҳам ҳазрат Алишер Навоий каби авлиё даражасидаги киши бўлган. Унинг ҳаётининг ибтидосию интиҳоси сирли рақамларга тўла.

«Туғилиш ва жиноятнинг сони математика қонунларига итоат этади, — деб ёзади у ўзининг «Уруш ва тинчлик» романининг 1812 йил урушининг сўнгги даврига бағишланган қисмида. — У ё бу идора усули маълум жўғрофий ва сиёсий иқтисод шартлари билан белгиланади, одамларнинг ерга бўлган маълум муносабатлари халқларнинг ҳаракатини вужудга келтиради деган сўз айтилгани ва исбот этилгандан бери моҳият эътибори-ла тарих пойдеворй зил кетди».

Ёзувчининг қайд этишича, 28 сони математикада алоҳида аҳамиятга эга. Математикада «е» сонининг қиймати 2,718281828...га тенг. Эътибор қилган бўлсангиз, қийматдаги 2,7 дан кейин 1828 такрорланиб келаверади. Бу Лев Толстой туғилган йил. Адиб 28 рақамини бахтли рақам деб билган. Яна бир бор эътибор қилинг: Лев Толстой 28 йилда (1828), 28 августда туғилган% 28 июнда (1863) биринчи ўғли Сергей туғилган 28 майда (1856) биринчи китоби («Болалик ва темирлик») босмадан чиқади; 28 февраллда уғилларидан яна бири Иван Лвович Толстой Софя Николаевна Философовага уйланади. 1910 йилнинг кузида Лев Толстой ҳаётида бахтсизлик рўй беради. У уйидан бош олиб чиқиб кетади. Бу тўғрида унинг ўғли

Қисмат гардишлари

Иля Лвович Толстойнинг «Мои воспоминания» (М., 1986) китобида жуда таъсирчан қилиб ёзилган:

«Мен 1910 йил 28 октябрда Москвада бўлганимда акам Сергейдан ташвишли телеграмма олдим ва унда зудлик билан Ясная Полянага етиб келишим сўралган эди. Биз кечаси 12 да йўлга чиқиб эртасига эрталаб Козловка — Засека станциясида бўлдик.

Хизматкордан сўраб билдикки, отам эрталаб темир йўл бўйлаб номаълум томонга чиқиб кетган. Унинг ҳозир қаерда турганлигини ҳеч ким билмайди. Шимолгами, жанубгами-қайси томонга кетгани номаълум. Шу нарса маълумки, соат 6 да Ясенки станциясидан доимий равишда у томонга ҳам, бу томонга ҳам поезд ўтади.

Бу воқеа мен учун кутилмаган нарса эди, ва миямга тўсатдан бир фикр келди, ғойибона тўғри келишлик, бир қараганда оддийдек туюлган билан, худди шу ҳолатда менга бу аҳамиятли бўлиб туюлди.

Отам Ясная Полянадан 28-куни чиқиб кетган. Бу яна ўша рақам! Отам ҳаётидаги муҳим воқеаларга тўғри келадиган рақам!

Демак, унинг ҳаётида яна қандайдир муҳим ҳодиса рўй бермоқчи. Ҳис қилишимча, у энди қайтмайди».

Ҳа, чиндан ҳам, 28 рақами улуғ адиб тақдирини белгилаган рақам бўлган.

Бундай таҳлилларни Достоевский, Булгаков, А. Блок, А. П. Чехов, Тургенев, Пушкин, Некрасов, каби қатор рус ёзувчилари, Лутфий, Бобур, Яссавий, Фурқат, Муқимий каби ўзбек шоирлари ижоди ва ҳаёти бўйича ҳам қилиш мумкин.

Зиёвуддин ҚЎЗИЕВ,
Хатирчи

ФАЭТОН САЙЁРАСИ БЎЛГАНМИ?

Сир-синоатлар

1966 йили Арканзасда фавқулодда ҳодиса рўй берди: кўпчиликнинг кўз ўнгида самодан ерга оқ рангли металл соққа келиб тушди. Орадан бир йилча ўтар-ўтмас, Мексикада ҳам айнан шунга ўхшаш воқеа такрорланди...

ПИР-ПИР АЙЛАНУВЧИ СОҚҚАЛАР

Асримизнинг 80-йиллари ниҳояси эди. Жанубий Африкадаги «Уондерстоун» конида қазув ишлари одатдагидай қизғин давом этарди. Кутилмаганда ер бойликлари орасидан ғаройиб жисмлар чиқа бошлади. Улар яхлит металлдан бўлиб, ниҳоятда қаттиқ сиқилган соққа шаклида эди. Янада ҳайратланарлиси, сиртида гўёки кимдир юксак маҳорат ва нозик дид билан атай нақш солгандек, ўзаро кесишмайдиган уч чизиқли «белбоғи» ҳам бор эди. Мутахассислар хулосаси бўйича, коннинг ёши уч миллиард йилга тенг эди. Шунга кўра, унинг қаъридан топилган геометрик жисмларнинг ёшини ҳам уч миллиард йил деб ҳисоблаш мумкин эди.

Табиий, ноёб соққалар маҳаллий аҳолида катта қизиқиш уйғотди. Улардан бирини музейга олиб бориб, ойнаванд қути ичига жойлаштирдилар. Қолганларини эса, таркибини аниқлаб-ўрганиш учун тадқиқотчиларга жўнатдилар. Афсуски, топилмалар ўта «ўжар» бўлиб чиқди. Ҳали у, ҳали бу лабораторияда текшириб кўрилса-да, одамзотни ўз сир-асроридан воқиф этмади. Шу орада уларнинг музейда сақланаётган «биродар»и «ҳунар» кўрсата бошлади. Гарчи ойна остида жимгина тургандек туюлса-да, ўз ўқи атрофида бир томонга қараб, сезилар-сезилмас даражада ҳаракатланишга киришди. У бир марта тўлиқ айлангунча орадан роппа-роса 128 кун ўтди.

Бу ҳол турли шов-шувларга сабабчи бўлди. Газеталар саҳифалари минг бир хил тахмин-фаразлар билан тўлиб тошди. Кимлардир ушбу соққалар ерга аллақандай номаълум сайёрадан келиб тушган, улар мансуб сайёра эса ўз қуёши атрофини 128 кунда тўлиқ бир марта айланиб чиқади, деб бонг урдилар. Бироқ таниқли геолог, Йоханнесбург дорилфунуни профессори К. Ганс бу хулосани қатъиян рад этди. «Мен сизларнинг фикрингизни маъқуллаш учун заррадай бўлсада, асосга эга эмасман», деди. Айни чоғда, у бу ҳодисанинг асл моҳиятини аниқ-батафсил тушунтириб беришга ожизлигини ҳам рўй-рост тан олди.

Соққалар баҳона 15 йилча бурунги бошқа бир воқеани ҳам қайта-қайта эсга олишди.

КИЧКИНА ДЕМАНГ БИЗНИ...

1974 йилнинг 27 марти эди. Жоржия штатида яшовчи фермер Бетсовлар оиласи ўзларига қарашли далада кундалик юмушлар билан банд эдилар. Кўққисдан пайкаллардан бирида ёнғин чиқди. Улар оловни ўчиришга шошилдилар. Лекин ҳаял ўтмай ташвишлари ноўрин эканлигини ҳис этдилар. Чунки ёнғин ўз-ўзидан сўнди (Бу ўринда бир нарсани эслатмоқ жоиз: агар ерга самодан мўъжазроқ метеорит тушса, шунақа бўлади. Ўша жойда бир зумлик олов ёлқинланадию, шу ондаёқ ўчиб қолади).

Эртаси эрталаб фермернинг ўйинқароқ ўғли ёнғин бўлган ерга бордида, алланечук ярқироқ соққани кўрди. Уни бир амаллаб уйга олиб келди. Кейинчалик аниқланишича, топилманинг диаметри атиги 20 сантиметр эса-да, анчайин оғир эди: оз эмас-кўп эмас, роппа-роса 9 килограммлик тош босарди.

Тааажубки, уй эгалари соққага деярли эътибор беришмади. Келгусида нималар рўй беришидан бехабар ҳолда уни каравот остига думалатиб юборишди. Бир ҳафтадан сўнг бояги ўйинқароқ болакай хонадаги фортепиано олдига ўтириб, уни чалишга тутинди. Шунда соққага жон кирди. Даранг-дурунг қилиб, каравот остидан чиқди-да, хона бўйлаб тартибсиз равишда ҳаракатлана кетди...

«Бетсовлар соққаси» лабораторияда текшириб кўрилганда, у қандайдир ўта мустаҳкам металлдан ясалганини аниқлашди. Унинг сип-силлиқ ва ялтироқ сиртида фақатгина учбурчак шаклли чизиқлар бўртиб турарди, холос. Соққани рентген нурлари воситасида тадқиқ қилишганда, ичидан кўплаб майда соққачалар борлигининг, айримларининг усти ярқираб турганининг гувоҳи бўлишди.

Шундан сўнг соққанинг товушга «муносабати»ни синовдан ўтказишди. Натижани қаранг: у хоҳ мусиқа янграсин, хоҳ шовқин эшитилсин, бундан қатъий назар, бетартиб равишда ҳаракатга келаверди. Боз устига, ўз йўналиши давомида ниманидир излаётгандек, ҳаммаёқнинг тит-питини чиқараверди. Пировардида, у ҳатто қиялик бўйлаб тепага ҳам бемалол ғилдираб чиқа олиши маълум бўлди.

Турган гап, оммавий ахборот воситалари аломат соққа ҳақида ҳар тарафга овоза солдилар. «Бу не сир-синоат?» дея олимларни саволларга кўмиб ташладилар. Лекин тайинли жавоб ололмадилар. Қарабсизки, миш-мишлар яна авж нуқтага кўтарилди.

ЭКСКАВАТОРЧИНИНГ СОҚҚАСИ ҚАЁН ЙЎҚОЛДИ?

Ғарбий украиналик бир экскаваторчи 1975 йили ер ковлаётиб, ғалати буюмни топиб олди. У лойга қўшилиб чиқди. Экскаваторчи аввалига қизиқиш устида соққани ковш билан уриб, парчаламоқчи бўлди. Лекин топилма майдаланмади. Шундан кейин экскаваторчи уни маҳаллий музей директорининг ўғлига тортиқ қилиб юборди. Шу тариқа у олимлар қўлига бориб тушди.

«Сирли тухум»нинг ўлчами 88х85 миллиметр атрофида бўлиб, унчалик шаффоф бўлмаган қора тусли шишани эслатувчи қаттиқ жисмдан ясалганди.

Олимлар бу сафар ҳушёрлик кўрсатдилар. Тадқиқот ишларини «ёпиқ пардалар» ортида пинҳона олиб бордилар. Фақат 1991 йилга келгандагина Ю. П. Морозов ўзининг «Қадимий астронавтлар излари» мақоласи орқали оммани сирли соққа топилганидан хабардор қилди.

И. Г. Петровская, Д. А. Менков, В. Н. Фоменко сингари олимларнинг батафсил ҳисоботларига қараганда, ушбу тухумсимон жисм топилган ердаги лой қатламлари ҳосил бўлганидан бери орадан ўн миллион йил ўтган. Демакки, соққанинг ёши ҳам тахминан шунга тенг бўлиб чиқади. Узоқ вақт мобайнида атроф-муҳит таъсири туфайли соққанинг сиртини қоплаган қатламлар қалинлигини ишқорлар билан ювиш жараёнида аниқланган маълумотлар ҳам ана шундан далолат беради.

Рентген нурлари соққа ичида ўзига хос шакл-шамойилга эга ядро борлигини кўрсатди. Тадқиқотчилар оғирлик маркази назариясидан келиб чиққан ҳолда ядронинг зичлигини аниқламоқчи бўлдилар. Таҳлил якунлари уларни баттар ҳайратга солди. Негаки, ядро зичлиги ҳайратомуз даражада юқори эди. Ана шу боис олимлар «Эҳтимол, бу соққа антизарралардан ташкил топган материянинг ўзига хос ғазнасидир», деган фаразни олға суришди. Лекин саволларига жавоб топишга улгурмадилар. Экскаваторчи соққани қайтариб беришларини талаб қилиб туриб олди. Алалхус, тадқиқотлар дастурини ўраб бир четга олиб қўйишдан ўзга илож қолмади. Вақти келиб соққанинг излари йўқолиб кетди...

ҲАЛОКАТГА ЙЎЛИҚҚАН САЙЁРА

Хулласи калом, бугунги кунда олимлар сирли соққалар тавсифию, улар ҳақида ўз-ўзидан туғилган қатор саволлардан бошқа бирон-бир маълумотни сизу бизга тақдим этолмай доғдалар. Ҳар қалай, ҳозирча заминимиздан топилган ва топилаётган жумбоқли соққаларнинг физик хоссалари тўғрисида аниқ гап айтиш амримаҳол. Шунга қарамай, биз улар қаердан пайдо бўлаётгани ва нималарни далолат бериши хусусида ўз фикр-мулоҳазаларимизни ўртага ташламоқчимиз. Бунинг учун, келинг, яхшиси, шундай бир тушунчалар занжирини яратайлик, сўнгра улардан мантиқий хулосалар чиқарайлик.

Биринчидан, метеоритлар осмону фалакдан ерга қандай тушса, юқорида тилга олинган соққалар ҳам курраи заминимизда худди шу тариқа пайдо бўлган деб ҳисоблайлик. Иккинчидан, ердан топилган метеоритларнинг аксарияти Миррих ва Юпитер сайёралари оралиғидаги астероидлар минтақасидан учиб тушган. Учинчидан, астероидлар минтақасининг табиатан қандай пайдо бўлгани номаълум. Улар ҳаракатланадиган орбитада жамики коинот қонунларига биноан сайёра мавжуд бўлгани тахмин этилади. Тўртинчидан, баъзи фалакиётшунослар коинотнинг бузилган қонунларини қайта тиклашга оид қизиқарли мулоҳазаларни ўртага ташлашади. Улар Миррих ва Юпитер оралиғида бир замонлар Фаэтон номли сайёра бўлган, кейинчалик фазовий ҳалокатга учраб астероидларга парчаланиб кетган деб ҳисоблашади. Бешинчидан, ерга келиб тушган сирли соққалар йўқолиб кетган Фаэтон сайёрасига тааллуқли бўлиши эҳтимолдан холи эмас. Ва ниҳоят, олтинчидан, сирли соққалар сунъий келиб чиқиш тарихига эга. Бинобарин, Фаэтон сайёраси ростданам мавжуд бўлган. Унда тараққиёт юксак даражада ривожланган.

Ана, кўрдингизми, ҳалокатга йўлиққан сайёрадан еримизга нақадар беозор ва тиниб-тинчимас соққалар етиб келмоқда. Афсуски, ҳозирча бизга улар ўзида қандай сир-синоатларни мужассам этгани, асл макони қаерлиги аниқ эмас.

Жумбоқли ғаройиб соққаларнинг ерга тушиши эса ҳануз давом этмоқда.

Абдунаби ҲАЙДАРОВ тайёрлади.

Миллий Тикланиш
Муассис: Миллий тикланиш демократик партияси

Бош муҳаррир: Иброҳим ҒАФУРОВ

Газета 00136-рақам билан рўйхатдан ўтган.
Буюртма: Г — 0696.
Сотувда нархи эркин.
Ҳажми 2 босма табоқ.
Саҳифаловчи: Тимур ТЎХТАЕВ
Газета IBM компютерида терилди ва саҳифаланди.
Босишга топшириш вақти 19.40

Манзилимиз: Тошкент-83, Матбуотчилар кўчаси — 32.
Телефон 133-50-18.
«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, Буюк Турон кўчаси, 41-уй
Навбатчи — Холли НОРБОЙ